

Yazarlar/Authors

Abdurrahim TANHAN* Abdulvehap ERİN**

Makale Adı/Article Name

**Online Seslifoto (OSF) Yöntemiyle Üniversite Öğrencilerinin
Tasavvuf Anlayışını Keşfetmek*****

*Exploring College Students' Perception Of Tasawwuf Through Online
Photovoice (OPV) Methodology*

ÖZ

Bu çalışmada araştırmacılar, Online Seslifoto (OSF) yöntemiyle Türkiye'de yardım meslekleriyle ilgili bölümlerde (ilahiyat/İslami ilimler, PDR (Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik), sosyal hizmet, hemşirelik, tıp vb.) okuyan öğrenciler ile belirtilen bölümler dışında farklı bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin tasavvuf konusundaki algılayışlarını kendi biricik perspektiflerinden inceleyerek keşfetmeye çalışmıştır. Araştırmaya toplam 409 üniversite öğrencisi katılmış, yeterli ölçütleri taşımayan anketler çıkarılarak nihai olarak 103 erkek 214 kadın toplam 317 kişi ile veri analizi yapılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde Online Yorumlayıcı Fenomenolojik Analizi (OYFA) kullanılmıştır. Tüm katılımcılardan elde edilen temalar doğrultusunda toplam 21 ana tema oluşmuştur. En önemli ana temalar ve oranları şöyle olmuştur; hoş giden duygular: Huzur, aşk, sevgi (%25,86, n=82), âlemde Allah'ı görme ve O'nunla iletişim, her şeyin bize O'nu hatırlatması, döngü, bizi rabbe ulaştırır (%25,86, n=82), rabbe bağlılık, yakınlık, O'na duyulan sevgi-ilahi aşk, tevakkül, kendini O'na adama, O'nda yok olma (%22,08, n=70), anlam arayışı, ruhi doyum, farkındalık, hassas bir süreç, maneviyat (%19,55, n=62). Genel olarak öğrenciler tasavvufa ilişkin olumlu bir anlayışa ve algıya sahip olup, tasavvufu işlevsel ve derin anlamlar içeren olumlu söz, kavram ve düşüncelerle ifade etmişlerdir. Sonuçlar, ortaya çıkan ana temalar yoluyla karşılaştırılmış, yardım meslekleriyle ilgili bölümlerde okuyan öğrenciler ile diğer bölümlerde okuyan öğrenciler arasındaki farklılıklar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din, Tasavvuf, Mistisizm, Maneviyat, Üniversite öğrencileri, Online Seslifoto

ABSTRACT

In this study, as the researchers, we explored the university students' perceptions of Tasawwuf studying in departments related to helping professions (theology/Islamic sciences, counseling, social work, nursing, medicine, etc.) and students studying in other departments in Turkey. We used Online Photovoice (OPV) to capture the students' unique perspective. We used Online Interpretative Phenemological Analysis (OIPA) to analyze the data. We had 409 students participated; however, 317 (214 female and 103 male) completed and included for the analysis. In line with the themes obtained from all participants, a total of 21 main themes emerged. The most important main themes are including pleasurable emotions: peace and love, (%25,86, n=82); seeing God in the world and communicating with God, everything reminding God to us, loop/cycle, getting close to the Lord (%25,86, n=82); commitment, intimacy, the God-divine love, trust, commitment, annihilation in God (%22,08, n=70); the search for meaning and spiritual satisfaction, awareness, and a delicate process and spirituality (%19,55, n=62). There were differences between perceptions of the students from helping professionals and other professionals. In general, the students had a positive understanding and perception of Tasawwuf and expressed it with positive words, concepts and thoughts that have functional and deep meanings.

Keywords: Religion, Tasawwuf, Mysticism, Spirituality, University students, Online Photovoice

* Yüksek Lisans Mezunu, tanhanabdurrahim@gmail.com ORCID: 0000-0002-0127-3815.

** Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, vehaperin@outlook.com ORCID: 0000-0001-9907-7478.

*** Bu makale, Dr. Öğr. Üyesi Abdulvehap ERİN danışmanlığında Abdurrahim TANHAN tarafından "Online Seslifoto (OSF) Yöntemiyle Üniversite Öğrencilerinin Tasavvuf Anlayışını Keşfetmek" başlığı ile tamamlanarak 04.07.2022 tarihinde savunulan Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir. Çalışma için Batman Üniversitesi'nin 10.11.2021 tarih ve 2021/03-20 sayılı kararı ile etik kurul izni alınmıştır.

Extended Abstract

Introduction

Tasawwuf has an important function in social life in Muslim cultures and especially in Anatolian culture. The role of Tasawwuf in social life in Western countries is increasing in practice and in scientific research (Erginli, 2018; Gürsu, 1999; Küçük, 2004; Tanhan, 2019). In recent years, scientific discussions about the spiritual feelings and religious lives of university students have increased both in Turkey and in the world (Tanhan, 2020; Zavalısz, 2014). In today's world and Turkey, it is becoming increasingly important to study subjects that have not been studied in empirical research with new methods and to develop contextually and scientifically sensitive research and services accordingly (Otanga et al., 2022; Tanhan & Francisco, 2019; Tanhan & Strack, 2020). In this respect, it is important to address Tasawwuf and its teachings, which has gained importance in social and individual life. Using scientific and innovative methods (e.g., Online Photovoice: OPV) to understand Tasawwuf will add an important value to the related literature.

Purpose of the study: We had three main goals related to college students' approach to Tasawwuf: (1) using Online Photovoice (OPV) as one of the qualitative methods to explore the perception of university students' in helping majors (e.g., theology/Islamic sciences, counseling, social work, nursing, medicine) and other non-helping majors (e.g., engineering, teacher, journalism); (2) comparing the main themes reported by the students in the helping professions and other students to understand if there is a difference of Tasawwuf; (3) sharing the results of scientific research with faculties of theology/Islamic sciences, mental health professionals, educators, and students and managers of related institutions in different ways (conferences, seminars, etc.). In this way we aimed to contribute to understanding Tasawwuf from a scientific perspective and facilitate the use of the concept to serve the students and all other people in related areas (e.g., education, mental health).

Method and Measurements: We used Online Photovoice (OPV) qualitative phenomenological method developed by Tanhan and Strack (2020) and adapted to Turkish by Tanhan (2020). OPV enables the researchers to understand the perspectives of the participants about a concept as it is rather than manipulating it with some previously constructed questions. We used Online Interpretative Phenomenological Analysis (OIPA; Tanhan, 2020; Tanhan & Strack, 2020) to analyze the data. After the OPV qualitative, SHOWED (see Tanhan, 2020; Tanhan & Strack, 2020) questions that were capturing how the students perceive Tasawwuf, we used some quantitative demographic questions regarding how the students think of Tasawwuf and its role in education and health. We used a Google Form to conduct the study. We also benefited from using community-based participatory action research (Armiyau et al., 2022; Dari et al., 2021; Dari et al., 2023; Hauber-Özer, 2021; Tanhan, 2020; Tanhan & Strack, 2020) to shape our theoretical framework and all the research process.

Sample: We conducted this study with 317 (103 male and 214 female) university students in Turkey. At the beginning we had 409 students who participated; however, 69 did not consent for the study, and 23 had incomplete responses. Of 317, 84 were from theology/Islamic science, 44 were from social sciences, 75 from health sciences, 60 from teaching, and 54 were from other (e.g., engineering) departments. We constructed two groups to compare the result: departments related to helping professional and other departments. We put the majors that require attending to people for their biological, Psychological, social, spiritual issues into the helping professionals: Islamic theology/sciences, counseling, social work, psychology, and health. We put the other majors (e.g., teaching, engineering, graphic) under the other category. We followed Holland's typology for this classification (Demirkol & Aslan, 2021; Kuzgun, 2009). We did not include teaching (e.g., math teacher) majors under helping professionals category because teaching is more related to academic helping rather than biopsychosocial and spiritual issues.

Findings: Based on literature review, as the researchers, we found that none of the researchers examined how college students perceive Tasawwuf. Furthermore, none of the researchers from Islamic sciences have used OPV. Based on findings, 21 main themes were constructed. The most important main themes included pleasurable emotions: peace and love, (%25,86, n=82); seeing God in the world and communicating with God, everything reminding God to us, loop/cycle, getting close to the Lord (%25,86, n=82); commitment,

intimacy, the God-divine love, trust, commitment, annihilation in God (%22,08, n=70); the search for meaning and spiritual satisfaction, awareness, and a delicate process and spirituality (%19,55, n=62).

Discussion: The students found OPV method different and interesting and were pleased to use it. The students had a positive understanding and perception about Tasawwuf, and they expressed Tasawwuf with healthy, meaningful and positive words, concepts and thoughts with deep meanings. The students mostly used words expressing positive emotions. Some students who define themselves as atheists or who are not religious also stated that they approached Tasawwuf positively and stated that it reminded them of peace. The students defined Tasawwuf based on their environment and what they saw, they saw it as the way to reach Allah/God by starting from the world, and they were in an effort and search to combine matter (material) and meaning. The students perceived Tasawwuf based on divine love and devotion to God. The students perceived Tasawwuf as a solution for the search for meaning and spiritual satisfaction. However, with the effect of the search for meaning, it is seen that the students in the age of development and transformation see Tasawwuf as a means of questioning themselves and they establish a connection between Tasawwuf and feeling responsibility toward Allah and the universe. The students in helping professions expressed Tasawwuf with more emotional themes, and this could be with the effect of the education they received. It is thought that the students studying in the departments related to helping professions have to go through the theoretical and practical course processes that deal with emotions, thoughts and bodily feelings more than other students, which naturally enabled them to express mysticism with more emotion words.

Implication: Future researchers can use OPV and OIPA to conduct more research in Islamic Sciences or areas related to Theology. More specifically, the researchers can collaborate more with college communities to understand the most reported themes of this study in more details with OPV and/or OIPA. Other professional providers (e.g., physicians, psychiatrists, counselors, educators) can be more mindful to incorporate related concepts of Tasawwuf into their practices and teachings when it is appropriate.

Conclusion: OPV has been very effective for dealing with issues that have not been covered sufficiently, revealing the participant's unique perspective, giving an effective and functional coverage to difficult and perhaps never-to-talk sensitive topics.

Giriş

Tasavvuf, İslam ülkelerinde ve özellikle Anadolu kültürü ile ülkemizde toplum yaşamında önemli bir işleve sahiptir. Tasavvufun Batı ülkelerinde sosyal yaşam içindeki rolünün pratikte ve bilimsel araştırmalarda da gittikçe arttığı gözlenmektedir (Erginli, 2018; Gürsu, 1999; Küçük, 2004). Son yıllarda üniversite öğrencilerinin manevi duyguları ve dinî yaşayışları hakkında bilimsel tartışmalar hem ülkemizde hem de dünyada artmıştır (Zavalsız, 2014). Günümüz dünyasında ve Türkiye’de ampirik araştırmalarda çalışılmamış konuları yeni yöntemlerle çalışmak ve buna uygun şekilde bağlamsal ve bilimsel olarak duyarlı araştırma ve hizmetler geliştirmek gittikçe önem kazanmaktadır (Otanga vd., 2022; Tanhan & Francisco, 2019; Tanhan & Strack, 2020). Bu açıdan dünyada ve özellikle de Batı’da toplumsal ve bireysel yaşamda önem kazanan tasavvufun, tasavvuf anlayış ve öğretilerinin, bilimsel ve yenilikçi yöntemler kullanılarak ülkemizde de ele alınmasının toplumsal ve bilimsel alanlarda ülkemize önemli bir değer katacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin tasavvuf konusundaki anlayış ve algılayışlarını genel olarak değerlendirmek ve bölümler arasında karşılaştırma yapabilmek için katılımcıların okuduğu bölümler iki gruba ayrılmıştır. Bu gruplar *yardım meslekleri ile ilgili bölümler* ve *diğer bölümler* olarak adlandırılmıştır. İnsanları genelde biyolojik, psikolojik, sosyal ve/veya manevi (biyopsikososyal ve manevi) meseleleri için dinlemeye çalışarak onların yaşadığı problemleri ele almaya çalışan mesleklerle ilgili bölümler yardım meslekleri ile ilgili bölümler arasına alınmıştır. İlahiyat/İslami ilimler, PDR, sosyal hizmet, psikoloji ve sağlık bölümleri yardım meslekleri ile ilgili bölümler; bunlar dışında kalan bölümler (öğretmenlik, mühendislik, grafik tasarlama, tapu

ve kadastro bölümleri vb.) ise ikinci kısım bölümler başlığı altına alınmıştır. Öğretmenlik bölümleri yardım mesleği başlığı altında bulunabilecek olmasına rağmen bu mesleklerde biyopsikososyal ve manevi meseleleri ele almaktan ziyade entelektüel (akademik) içeriğe odaklanıldığı için diğer bölümler arasına alınmıştır. Bu gruplandırma yapılırken Holland'ın tipoloji kuramından da yararlanılmıştır (Demirkol ve Aslan, 2021; Kuzgun, 2009).

Üniversite öğrencileri hem dünyada (Otanga vd., 2022; Tanhan & Francisco, 2019; Tanhan & Strack, 2020) hem de Türkiye'de (Demir vd., 2021; Doyumğaç vd., 2021; Tanhan, 2020; Tanhan vd., 2021; Tümkaya vd., 2021) birçok biyopsikososyal, manevi ve ekonomik sorun yaşamaktadır. Batı ülkeleri başta olmak üzere, yurt dışında ve ülkemizde, din, psikoloji, toplum sağlığı ve psikolojik danışmanlık gibi konularda ve eğitimlerde tasavvuf ve maneviyat gibi konular geniş ölçüde yer almakta ve gittikçe daha önem kazanmaktadır (Acar, 2018; Isgandarova, 2018; Tanhan, 2019). İnsana ve özellikle üniversite öğrencilerine bütüncül bir şekilde hizmet verirken bu bakış açısı önemsenmelidir. Ayrıca bu bakış açısının daha iyi anlaşılması için toplumdan farklı kesimlerin ve özellikle toplumun geleceğini oluşturan üniversite öğrencilerinin tasavvuf algılarının bilinmesi faydalı olacaktır.

Mevcut araştırmanın ana anahtar kelimesi olan tasavvuf kavramı son dönemlerde özellikle toplum yaşamında ve ruh sağlığı alanında yoğun bir ilgi görmektedir. Binlerce yıllık dinî ve manevi kadim değerlerde çok önemli bir yeri bulunan tasavvufun hem genel toplum için ve özellikle de hassas bir dönemden geçen üniversite öğrencileri için ne ifade ettiği, öğrencilerin bu anlamda tasavvuftan istifade edip etmediği gibi konuların yeterince ele alınmadığı, yapılan geniş literatür taraması sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu açıdan öğrencilerin tasavvuf anlayış ve algılayışlarının ele alınması kayda değerdir. Bu konunun ele alınmasının ilgili bilimsel alanlara önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Online Seslifoto'nun (OSF), yeterince ele alınmamış konuları ele almak için oldukça uygun olması, katılımcının biricik perspektifini koruyarak ortaya çıkarması, zor ve belki de hiç konuşulmayacak hassas konulara etkili ve işlevsel bir şekilde yer vermesi ve bütüncül olması açısından bu mevcut çalışmada OSF ile öğrencilerin tasavvuf anlayış ve algılayışlarının keşfedilmesinin din, ilahiyat, maneviyat, ruh sağlığı ve özellikle de belirgin olarak tasavvuf alanına özgün bir değer katacağı ve önemli bir literatür boşluğunu dolduracağı düşünülmektedir. Üniversite öğrencilerinin maneviyat ve tasavvuf anlayışı ile ilgili yapılan kapsamlı literatür çalışmasında bu konu üstüne hazırlanmış çok az çalışma ile karşılaşmıştır. Bu araştırma, dünyada tasavvufu OSF ile ele alan ilk çalışma olması açısından mevcut çalışmanın önemi oldukça yüksek olabilir.

1. Tasavvuf Üstüne Kapsamlı Bir Literatür Taraması

Kaynak araştırması sürecinde araştırmacılar, üniversite öğrencileri üzerine tasavvufla ilgili yapılan çok az çalışmaya rastlamıştır. Genel olarak çalışmalarda üniversite öğrencilerinin din anlayışı analiz edilmiş fakat özellikle tasavvuf konusunda çok az çalışmaya rastlanmıştır. Bu araştırma din ve maneviyat alanlarıyla da ilgili olduğundan kaynak araştırmasında bunlarla ilgili olabilecek çalışmalara da yer verilmiştir.

Balaban ve Yapıcı (2013), *Türkçe Öğretmen Adaylarının Tasavvufa İlişkin Metaforları* adlı çalışmalarında 2012-2013 öğretim yılında Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü ikinci ve üçüncü sınıfta öğrenim gören 95 öğrenciden görüş almıştır. Bu öğrencilerin diğer bir ortak noktası tasavvuf dersi almalarıdır. Öğrenciler bu çalışmada yaşamlarında tanıdıkları, gördükleri unsurları bazı yönleriyle tasavvufa benzetmişler ve tasavvufu zorlu bir yaşantı olarak değerlendirmişlerdir. Katılımcılar 48 adet metafor üretmiştir. Somut bir olgu olarak tasavvuf ve soyut bir olgu olarak tasavvuf şeklinde iki temel kategori ortaya çıkmıştır.

Somut olgu kategorisinde en çok tercih edilen metaforlar; okyanus, ağaç, ney, su, bebek, güneş ve sevgili olmuştur. Soyut kategoride en çok dillendirilen metaforlar ise sonsuz yol, aşk, ayna, derya/deniz, uzay boşluğu olmuştur.

Akkır'ın (2019), *Üniversite Öğrencilerinin Tasavvuf, Tarikat ve Rabıta Olgusuna Bakışı: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği* adlı çalışmasını, 2018-2019 eğitim-öğretim döneminde mezun olan 10 kadın ve 10 erkek toplam 20 dindar öğrenciden gelen veri oluşturmuştur. Çalışmanın sonucu, nitel yöntem ile elde edilen bulguların yorumlanmasına dayanmaktadır. Bu çalışma sonucunda öğrencilerin tasavvufa olumlu bir yaklaşımları olduğu görülmüştür. Akkır, tasavvufun tercih sebebini; ahlak ile bilgi ve eylemi birleştiren yönlerinin ağır basması olarak bulmuştur.

Abuzer (2010), *Üniversite Gençliğinin Değişen Din Anlayışı* adlı çalışmasını 2006-2007 öğretim yılında Harran Üniversitesinde farklı bölümlerde okuyan öğrencilerle yapmıştır. Adı geçen çalışmaya 215 kadın ve 245 erkek toplam 460 öğrenci katılmıştır. Araştırma sonucuna göre din, üniversite öğrencilerinin günlük yaşamlarını farklı şekillerde ve önemli bir düzeyde etkilemektedir. Yine araştırma sonucuna göre öğrencilerin büyük çoğunluğu dini inanç, değer ve ibadetlere karşı olumlu bir bakış açısına sahiptir. Abuzer'in çalışmasındaki bir başka sonuç da öğrencilerin özellikle Allah inancı konusunda bir sorgulama içinde olduklarına dairdir.

Koç (2011), *Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru, Benlik Algısı ve Öfke Yaşantısı* adlı çalışmasını 2009-2010 öğretim yılında Ankara, İstanbul, Eskişehir ve Sakarya illerindeki çeşitli devlet üniversitelerinde okuyan 124 kadın ve 93 erkek olmak üzere yaşları 18 ile 33 arası değişen toplam 217 kişi ile yapmıştır. Çalışma sonucunda öğrencilerin Allah kavramı düşünüldüğünde huzur, güven vb. olumlu duygu ve çağrışımlar yaptığı ortaya çıkmıştır. Çalışmaya göre sevgiye dayanan bir din eğitimi alan öğrencilerde Tanrı tasavvuru, korkuya dayalı din eğitimi alan öğrencilere göre daha olumludur. Yine bu çalışmaya göre Tanrı tasavvuru anlayışı açısından öğrencilerin demografik özellikleri ve okudukları bölümler arasında önemli bir farklılık yoktur.

Zavalsız (2014), *Üniversite Öğrencilerinin Değer Algısı (Karabük Üniversitesi Örneği)* çalışmasını 14 farklı bölümden 340 öğrenci (180 erkek, 160 kadın) ile yapmıştır. Çalışma sonucunda öğrencilerin değer öncelikleri sırasıyla dinî, ahlaki, sosyal, siyasi, estetik, teorik-bilimsel ve ekonomik değerler şeklinde ortaya çıkmıştır. Bütün bağımsız değişkenlerde din değerinin ilk sırada yer alması ile ilk üç sıradaki değerlerin din, ahlak ve sosyal değerler olması üniversite gençlerinin dini inanç ve değerlere olan ilgisini göstermektedir.

Meydan ve Aydın (2020), *Üniversite Gençliğinin Kurumsal ve Öznel Dindarlığa Bakışı ve Etkileyen Faktörler Üzerine Nitel Bir Araştırma* adlı çalışmalarında Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesinde farklı bölümlerde okuyan 30 üniversite öğrencisi ile yapılan mülakatlar neticesinde öğrencilerin kendilerini öznel dinî anlayışla tanımladığı sonucuna varmışlardır. Çalışmaya göre öğrenciler din anlayışlarında manayı ön plana alarak, akıl, irade ve dinî bilince vurgu yapmışlardır. Araştırmacılara göre öğrencilerde bu anlayışın ortaya çıkmasındaki faktörler ise dinî kurum ve din görevlisi imajı ile üniversite çevresidir.

Bu geniş alanyazında görüldüğü gibi din, maneviyat ve bunlarla ilgili daha özel bir kavram olan tasavvuf, bireysel, grup ve toplum düzeyinde oldukça önemli bir yer tutmakta ve birçok işlevi olmaktadır. Araştırmacılar, yenilikçi yöntemlerle din, maneviyat veya tasavvufu ele alan çalışmalara rastlamamıştır. Bütün bunların ışığında mevcut araştırmada üniversiteli öğrencilerin tasavvuf algılayışlarının Online Seslifoto (OSF) ile ele alınmasının ilgili araştırma alanına teorik ve pratikte önemli bir değer katacağı düşünülmektedir.

2. Online Seslifoto (OSF) ile Yapılan Araştırmalar

Son yıllarda gittikçe dikkat çeken fenomenolojik nitel bir araştırma yöntemi olan Online Seslifoto'nun (OSF) maneviyat veya tasavvuf gibi toplumumuz için önem arz eden kavramları anlamamızda kullanılmadığı görülmüştür. OSF oldukça yeni bir yöntem olmasına rağmen bütüncül, yenilikçi, kapsayıcı ve pratik olması gibi çeşitli kolaylaştırıcı ve etkili nedenlerden dolayı birçok farklı konuda kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: ABD'de yaşayan Müslümanların ruh sağlığını ve üniversite yerleşkesindeki hayatlarını anlama

(Tanhan & Strack, 2020), COVID-19 sürecinde üniversite öğrencilerini ruh sağlığı açısından destekleyici ve zorlaştırıcı faktörler (Armiyau vd., 2022; Tanhan, 2020), uzaktan veya online eğitimi anlama (Doyumğaç vd., 2021; Tümkaya vd., 2021), kadınların kendi cinselliklerini algılayışları (Özkan & Tanhan, 2023), öğrencilerin matematiği nasıl algıladığı (Koç Koca, 2023), öğrencilerin özel eğitim konularına bakış açısı (Öğülmüş vd., 2021), COVID-19 sürecinde öğrencilerin çevrimiçi/uzaktan eğitim deneyimlerinin araştırılması (Subasi, 2023a; Subasi vd., 2023; Ünsal Seydoğulları, 2023) ve COVID-19 pandemi sürecini çiftler için kolaylaştıran ve zorlaştıran faktörler (Genc vd., 2022). OSF'yi kullanan güncel araştırmacılar da maneviyat ve dinle ilgili kavramların OSF ile ele alınması çağrısında bulunmuşlardır (Doyumğaç vd., 2021; Genc vd., 2022; Subasi 2023b; Tanhan, 2020; Tanhan & Strack, 2020; Tanhan vd., 2021; Tümkaya vd., 2021).

3. OSF'nin Tasavvufu Anlamak İçin Kullanılması ve Önemi

Toplumun bütün katmanlarından bireyleri bir arada barındıran üniversiteler ve üniversite gençliği adeta toplumun aynası durumundadır. Bu nedenle de toplumsal araştırmalarda önemli bir örneklem oldukları söylenebilir (Abuzer, 2010). Bu araştırma, üniversite öğrencilerinin tasavvufa dair anlayış ve algılayışlarını, ortaya çıkacak ana temalar yoluyla farklı bölümler arasında karşılaştırma yaparak ortaya koyma amacıyla nitel bir araştırma olarak kurgulanmıştır. Var olan bir durumu katılımcıların perspektifinden anlamak için fenomenolojik bir teknik olan OSF'den faydalanılmıştır. Araştırmada tasavvufa ilgili doğrudan sorular sormak yerine OSF yöntemi tercih edilmiştir. Böylece üniversite gençliğinin zihinlerinin derinliklerinde yer alan gerçek anlayış ve algılayışlarını keşfetmek amaçlanmıştır.

4. Çalışmanın Amaçları

Bu çalışmadaki amaçlar şunlardır:

- Online Seslifoto (OSF) yöntemiyle Türkiye'de yardım meslekleriyle ilgili ilahiyat/İslami ilimler, psikolojik danışmanlık ve rehberlik-PDR, psikoloji, sosyal hizmet, hemşirelik, tıp gibi bölümlerle bunun dışında kalan mühendislik, mimarlık, gazetecilik, öğretmenlik vb. bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin tasavvuf konusundaki anlayış ve algılayışlarını keşfetmek.
- Çalışmada ortaya çıkacak ana temalar yoluyla karşılaştırma yapmak suretiyle yardım meslekleriyle ilgili bölümlerde okuyan öğrenciler ile diğer bölümlerde okuyan öğrenciler arasında farklılık olup olmadığını ortaya çıkarmak.
- Bilimsel araştırmanın sonuçlarını ilahiyat/İslami ilimler fakülteleri, ruh sağlığı uzmanları, eğitimci, öğrenci ve ilgili kuruluşların yöneticileriyle farklı yollarla (konferans, seminer vb.) paylaşmak.

Böylece tasavvuf gibi önemli bir kavrama ve olguya dair, öğrencilerin anlayışlarının bilimsel açıdan daha iyi anlaşılması, bu kavram ve olguya ilgili olası mesele ve problemlerin daha etkili bir şekilde ele alınıp çözümlenmesi ve bu kavramın genel eğitim ve insanlara yardım/hizmet gibi alanlarda genel iyilik halini ele almada kullanılmasını sağlamaya katkıda bulunmaktadır.

5. Kuramsal Çerçeve

Bu çalışmanın kuramsal çerçevesini daha önceki birçok OSF araştırmacılarının kullandığı ve önerdiği gibi Ekolojik Sistemler Teorisi (EST) bağlamında OSF'nin Topluluk Temelli Katılımlı Araştırma (TeTKA) ile kullanılması oluşturmuştur (Tanhan, 2020). TeTKA insanları ve onların sorunlarını anlamak için üstenci bakış açısını reddeder. TeTKA toplulukların iyiye doğru gitme hallerine katkı sağlamak ve problemlerine çözüm bulma noktasında farklı bir araştırma modelidir (Tanhan & Strack, 2020). Türkiye'de ve dünyada diğer birçok araştırmacı topluluk temelli araştırmalarını kullanmış ve diğer araştırmacılara da daha etkili araştırmalar ve hizmetler ortaya koymak için TeTKA'yı önermiştir (Armiyau vd., 2022; Dari vd., 2021; Dari vd., 2023; Hauber-Özer, 2021). Bu teorik çerçeveye bağlı olarak da katılımcıların iletmek istedikleri hikaye ve özellikle de özet kelime veya temaların korunması için Online Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (OYFA) yaklaşımı kullanılmıştır. Böylece üniversite öğrencilerinin zihin ve duygularının

temelinde, arka planında kendine yer bulmuş olan, yaşantılarının şekillendirdiği tasavvuf anlayışlarını en doğru şekilde ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

6. Örneklem

Bu araştırmanın evrenini 2021-2022 güz döneminde Türkiye çapında yardım meslekleriyle ilgili bölümlerde ve bu bölümler dışında farklı bölümlerde okuyan, Türkçe anlayabilen üniversite öğrencileri oluşturmuştur. Araştırmanın örnekleme yöntemi ise genel olarak uygun (elverişli-convenience) örnekleme olmuştur. Aynı zamanda kartopu yöntemi ve sistematik örnekleme de kullanılmıştır. Örneklem için Topluluk Temelli Katılımlı Araştırma (TeTKa) ilkelerine uygun olarak öncelikle kendisi araştırmaya katılmış ve çalışmaya inanan gönüllü bireyler, kartopu yöntemini kullanmak suretiyle amaca uygun katılımcıları araştırmaya dâhil etmiş ve süreci kolaylaştırmıştır. Bu araştırmaya toplam 409 üniversite öğrencisi katılmış, 69 kişi verilerinin araştırmada kullanılması için izin vermediğinden, 23 kişi ise verisi yeterli kriterleri taşımadığından nihai olarak 317 (103 erkek 214 kadın) kişi ile veri analizi yapılmıştır.

7. Yöntem

Bu çalışmada nitel yöntemden faydalanılmış olup nitel metotlar kullanılmıştır. Nitel yöntem kısmında var olan bir durumu katılımcıların perspektifinden anlamak için fenomenolojik bir teknik olan OSF'den faydalanılmıştır. Araştırmada veri toplamak için Online Seslifoto (OSF) yöntemi ve verinin analizinde Online Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (OYFA) kullanılmıştır. Araştırmada tasavvufla ilgili doğrudan sorular sormak yerine OSF yöntemi tercih edilmiştir. Böylece üniversite gençliğinin zihinlerinin derinliklerinde yer alan gerçek anlayış ve algılayışlarını keşfetmek amaçlanmıştır.

7.1. Online Seslifoto (OSF)

Photovoice (seslifoto) yöntemi, özellikle gençler için düşünüldüğünde onlara yaşadıkları deneyimleri yorumlama ve bunları daha yaşanılabilir bir dünya için paylaşımları konusunda bir fırsat vermektedir. Gençlerin onları ilgilendiren birçok meselede olayın dışında tutulduğu ve fikirlerinin nadiren sorulduğu bir gerçektir. Hâlbuki hayatın içindeki pek çok konuda gençler gidişatı etkilemekte ve gidişattan etkilenmektedir. İşte bu noktada bu yöntem gençleri daha katılımcı yapmakta ve seslerinin duyulması için yardımcı olmaktadır (Kütük Yılmaz, 2021; Özkan & Tanhan, 2023).

Seslifoto yöntemi, kelimelerle görüntüleri bir araya getirerek bireylerin kendilerini farklı açılardan ifade etmelerini sağlar. Bu yöntem aynı zamanda fotoğrafların gücünden yararlanarak okuyucuyu, deneyime, yaşayanın gözünden bakmaya yöneltir (Palibroda ve vd. 2009).

Geleneksel seslifoto yönteminde uygulama gruplar halinde ve yüz yüze yapılır. Bir araya gelen 8-13 kişiden oluşan gruplar uygulayıcıdan kısa bir yöntem eğitimi alır (Özkan & Tanhan, 2023; Tanhan, 2020). Bireyler eğitimden sonra araştırılan konu ile ilgili kendi perspektiflerini yansıtan fotoğraflar çeker ve buna eşlik edecek seslerini kelimelere dökerler. Katılımcılar hem fotoğraf hem sesle kendilerini ifade etme imkânı bulmuş olurlar (Foster-Fishman ve vd., 2005; Tanhan, 2020; Tanhan ve Strack, 2020). Böylece katılımcılar kendi seslerini ve güçlü yönlerini keşfeder, iletişim becerilerini geliştirir, kişisel gelişimine katkı sağlar, bunu başkalarıyla paylaşır ve onların paylaşımlarından yararlanır (Wang, Burris ve Ping 1996).

Geleneksel seslifoto yönteminin avantajları yanında sınırlılıkları da vardır. Katılımcıların aynı saatte ve aynı mekânda bulunma zorunluluğu ile grup katılımcılarının grup içinde tanınmaları ve anonim olamamaları nedeniyle kendilerini özgürce ifade edememeleri önemli sınırlılıklardır (Tanhan, 2020; Tanhan ve Strack, 2020).

Özellikle pandemi döneminde yer-zaman birlikteliği problemini aşmak ve kişilerin kendilerini tanınmadan özgürce ifade etmek konusundaki sınırlılıkları ortadan kaldırmak amacıyla Tanhan ve Strack (2020), geleneksel seslifoto (photovoice; Wang ve Burris, 1997) üzerine çalışmışlardır. Tanhan ve Strack (2020), seslifotonun bu sınırlılıklarını yani mekân ve zaman birlikteliği gibi sınırlılıkları aşan ve bu sınırlılıkları avantaja dönüştüren OSF'yi ilk olarak İngilizce dilinde geliştirmişlerdir. Tanhan (2020), COVID-19 pandemi sürecinde OSF'yi Türkçeye bağlamsal ve

kültürel bir perspektiften uyarlamıştır. Bu şekilde bireyin sağlığı da düşünülerek bilimsel çalışmalara devam etme, yüz yüze sınırlılığı ortadan kaldırılarak daha fazla kişiye ulaşma ve katılımcıların tanınmadan kendilerini özgürce ifade etmeleri amaçlanmıştır.

Bu çalışma da pandemi döneminde yapıldığından, sağlık konusu da ön plana alınarak özellikle farklı ve olabildiğince fazla öğrencinin kendi seslerini daha fazla yolla (yazı-görüntü) ve özgürce ifade edebilmeleri amacıyla OSF tercih edilmiştir. İlahiyat/İslami ilimler alanında bu yöntemle uygulanan ilk çalışma olacağından alanyazına katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Aşağıdaki bölümlerde OSF'nin aşamaları ve özellikle OSF'ye eşlik eden temel GÖZSAN soruları detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

7.2. Online Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (OYFA)

Bu araştırmada Tanhan ve Strack (2020) tarafından OSF'ye özel geliştirilen ve Tanhan (2020) tarafından Türkçeye kazandırılan Online Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz yönteminden faydalanılmıştır. Bu araştırmacılar OYFA'yı geleneksel Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz'den (YFA) faydalanarak geliştirmişlerdir.

Geleneksel Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (YFA; Interpretative Phenomenological Analysis-IPA), katılımcıların kendilerine ve çevrelerine bakışını, hayatlarını nasıl anlamlandırdıklarını derinlemesine inceleme amacındadır (Smith ve Osborn, 2004). Geleneksel YFA sürecinde katılımcı kendi bakışını anlatıp yorumlarken diğer yandan araştırmacı, katılımcının anlattıklarını ve onun bakışını yorumlamaya çalışmaktadır (Smith ve Osborn, 2003; Smith 2011). Bu durumda araştırmaya yansıyan katılımcının kendi yorumu ve sesi değil araştırmacının yorumu ve sesi olabilmektedir (Tanhan & Strack, 2020; Tanhan, 2020).

Tanhan ve Strack (2020) ve Tanhan (2020), tarafından uyarlanan Online Yorumlayıcı Fenomenolojik Analizi (OYFA) katılımcının sesini ve yorumunu araştırmaya daha fazla yansıtma amacındadır. Bu araştırmada katılımcı kendi fotoğraf ve hikâyesinin temasını kendi yazmakta ve yorumlamaktadır. Bu nedenle araştırmada katılımcının kendi perspektifinden daha fazla yararlanmak ve analiz sürecinde buna bağlı kalmak için OYFA kullanılmıştır. OYFA'yı geliştiren araştırmacıların (Tanhan, 2020; Tanhan & Strack, 2020) çağrısına uyarak diğer birkaç araştırmacı da OYFA'yı OSF metodundan bağımsız olarak tek başına bir analiz yöntemi olarak kullanmıştır (Kizilay, 2022; Koç Koca, 2023; Subasi, 2023a).

8. Veri Toplama Araçları

Çalışmada veriler toplanmadan önce Batman Üniversitesi'nden 10.11.2021 tarih ve 2021/03-20 sayılı ile etik kurul izni alınmıştır. Katılımcıya anketin başında çalışmanın içeriği ve amacıyla ilgili gerekli açıklamalar yapılmış ve verilerin anonim bir şekilde araştırmada kullanılması için katılımcılardan onam izni istenmiştir. Araştırmada sadece onam izni verilen anket verileri kullanılmıştır.

Bu araştırmada asıl veri toplama aracı olarak Online Seslifoto (OSF) formu kullanılmıştır. Bu formla birlikte katılımcılarla ilgili demografik ve bağlamsal (ör., üniversite, bölüm, cinsiyet (biyolojik)) bilgi edinmek amacıyla bir bilgi formu kullanılmıştır. OSF'yi katılımcılara anlatmak ve formla ilgili bilgi vermek amacıyla anketin her aşamasıyla ilgili video çekilerek ilgili basamaklara eklenmiştir. Belirtilen tüm dokümanlar online form aracılığıyla katılımcılara sunulmuştur. Videolara ait bağlantılar ve ilgili formlar ekte sunulmuştur. Çalışma iki ana bölümden oluşmuştur.

Bölüm 1: Online seslifoto (OSF) yoluyla tasavvufu genel olarak anlamak: Bu bölüm dört adımdan oluşmaktadır.

1. Bölüm - 1. Adım: Aklınıza gelen ilk kelimeler/kavramlar:

Bu bölümde katılımcılardan "tasavvuf" kavramını düşünmeleri ve akıllarına ilk gelen kelime ya da kelimeleri yazmaları istenmiştir. Sonraki adımlarda yazdıkları arasından kendileri açısından en önemli olan bir veya birkaç kelimeye odaklanabilecekleri belirtilmiş ve bu aşamada en az bir (1) ve en fazla on (10) kelime yazmaları istenmiştir.

1. Bölüm - 2. Adım: Fotoğraf yükleme

Bu bölümde katılımcılardan “tasavvuf” denildiğinde akıllarına gelen ve yukarıda yazdıkları kelimeleri tanımlayan, simgeleyen, betimleyen kelime veya kelimeleri biraz daha iyi düşünmeleri ve bu kelimelerden en önemli bir veya birkaç kelimeyi betimleyecek temsili bir fotoğraf çekmeleri istenmiştir. Nasıl bir fotoğraf çekmek istedikleri konusunda zorluk yaşıyorlarsa istedikleri kadar fotoğraf çekebilecekleri ve ardından bunların arasından seçecekleri bir fotoğrafı yükleyebilecekleri belirtilmiştir. Katılımcılara ayrıca daha önce çekmiş oldukları fotoğraflardan bu çalışmaya uygun olan varsa onu da kullanabilecekleri iletilmiştir. Katılımcılar, yüklenen fotoğrafın hiçbir insanı kısmi veya tam olarak içermediğine ve üçüncü kişilerin özel mülküne ait tanınacak unsurları barındırmadığına dikkat etmeleri konusunda bilgilendirilmişlerdir. Kendi çekecekleri fotoğrafların daha değerli olacağı ve internetten bulunan ile onlara ait olmayan fotoğrafları kullanmamaları önerilmiştir.

1. Bölüm - 3. Adım: Hikâye ekleme

Bu adımda katılımcılardan fotoğraflarına bir ses vermeleri yani ona bir hikâye ya da yorum eklemeleri istenmiştir. Birinci adımda en önemli kelime/ler ve ikinci adımda onu temsil edecek fotoğrafa karar verdikten sonra, şimdi bunlara eşlik edecek anlamlı bir yorum yazmaları istenmiştir. Yazacakları bu yorumun, tasavvufa dair çekilen fotoğraflarına anlam katan bir hikâye olacağı belirtilmiştir. Yorumlarının anlamlı ve kapsayıcı olması için aşağıda bulunan GÖZSAN sorularını kullanabilecekleri anlatılmıştır. GÖZSAN sorularına tek tek cevap vermek yerine, cevapları içeren anlamlı bir bütün yazmaya çalışmaları tavsiye edilmiştir. Aşağıdaki altı sorunun anahtar kelimelerinin harflerinden oluşan GÖZSAN açıklamasını takip ederek daha etkili, öz ve anlamlı bütün hikâyeyi/yorumu/sesi aktarabilecekleri söylenmiştir.

- Fotoğrafta tasavvufa dair NE **GÖRÜYORSUNUZ**?
- Fotoğrafta NELER OLUYOR (fotoğrafi kısaca anlatınız/betimleyiniz)?
- Fotoğrafta olanların SEN/SİZ (bireysel veya beraber yaşadığımız topluluğumuz için) ile nasıl bir ilişkisi var?
- Bunun oluşmasını SAĞLAYAN NE?
- Fotoğrafi alırken ve şu anda bunları yazarken ne YAŞIYORSUNUZ (bedensel his, duygu, düşünce, davranış)?
- Bu en önemli kelime/leri, fotoğraf ve hikâyenizi düşündüğünüzde bu konuda hepimiz (ilahiyat uzmanları, din adamları, manevi önderler, ruh sağlığı uzmanları, akranlar, araştırma ve hizmet kuruluşları, yöneticiler ve diğerleri) NE YAPABİLİRİZ hayati daha da anlamlandırmak için?

1. Bölüm - 4. Adım: Özet, tema, metafor

Bu adımda katılımcılardan ilk üç adımı yani en önemli kelime/kavramları, fotoğraf ve özellikle de hikâyelerini düşünmeleri ve tüm bunları özellikle de hikâyelerini kapsayan yani özetleyen kelime, tema veya metaforlar belirlemeleri istenmiştir. Bu özet, tema veya metaforlarının toplamda 10 kelimeyi geçmemesi önerilmiştir.

2. Bölüm: Demografik ve bağlamsal sorular

Bu bölümde aşağıdaki sorular sorulmuştur:

Hangi üniversitede okuduğunuzu belirtiniz:

Üniversitenin hangi bölümünde okuduğunuzu belirtiniz:

Cinsiyetinizi (biyolojik) belirtiniz: kadın - erkek

9. Verilerin Analizi: Online Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (OYFA)

Bu araştırmada, Online Seslifoto (OSF) formu aracılığıyla katılımcılardan elde edilen tema ve fotoğraflar OYFA ile analize tabi tutulmuş, ayrıca demografik ve bağlamsal sorulara verilen cevaplar da veri olarak kullanılmıştır. Katılımcılar tarafından daha çok kendi ifadeleriyle belirlenen tema ve metaforlar doğrultusunda tema grupları oluşturularak toplam katılımcı

sayısının %3 veya üzeri tarafından ifade edilmeyen temalar yorumca en yakın tema grubuna dâhil edilmiştir. Bu araştırmada OYFA üç aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir.

1. Aşama – Eksik Veri ve Onam İzni için İncelenme: Araştırmacılar, bu aşamada tüm verileri incelemiş, eksik bilgi bulunan, tekrarlayan ve araştırma için yeterli veri bulunmayan formları süreçten çıkarmıştır. Gönüllü onam formunda “Hayır, gönderdiğim bilgiler araştırma için kullanılmasın. Çalışmayı merak ettiğim için katıldım.” Seçeneğini işaretleyen 69 katılımcı verisi ile yeterli veri bulunmayan 23 anket analiz sürecinin başında çıkarılmıştır.

2. Aşama – Temaları Bölümlere Göre Ana Temalar Altında Gruplama: Bu aşamada araştırmacılar, Online Seslifoto (OSF) formunda öncelikle dördüncü adımda elde edilen özet kelime, tema ve/veya metaforları ele almış, dördüncü adımda yeterli veri bulamadığı durumlarda sırasıyla hikâye ve fotoğraf adımlarından özet kelime veya tema çıkarmıştır. Çıkarılan temalar bu aşamada öğrencilerin okudukları bölümlere göre OYFA takip edilerek ana temalar altında gruplandırılmıştır. Böylece katılımcıların kendi sesleriyle ortaya koyduğu temalar doğrultusunda araştırmacılar bölümlere göre tema grupları oluşturmuştur. Katılımcının sesinin kaybolmaması için temanın grubu ile ilgili tereddüde düşüldüğü durumlarda araştırmacılar, katılımcının hikâyesini okuyarak gruba yerleştirmiştir. Katılımcı verilerinden elde edilen temalar üç ana tema grubuna yerleştirilmeye çalışılmıştır. Katılımcı verisinden üç tema çıkmaması durumunda bir veya iki tema ile yetinilmiştir.

3. Aşama – Bölümlere Göre Ayrılan Temaları Birleştirerek Gruplama: Çalışmanın amacı doğrultusunda farklı bölümlerde okuyan öğrencilerin temalarının farklılaşıp farklılaşmadığını görebilmek için ana temaları ve beş farklı bölüm grubunu içeren bir tablo hazırlanmıştır. Böylece farklı bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin benzer tasavvuf anlayışına sahip olup olmadığını anlamak okuyucu ve özellikle de araştırmacılar için kolaylaşmıştır. Bu aşamada da toplamda %3’ün altında kalan temalar en yakın tema grubuna eklenmiştir.

10. Bulgular

11.1. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Araştırmaya ülkemizdeki 53 farklı ildeki 81 üniversiteden ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde (KKTC) bulunan iki üniversiteden olmak üzere toplam 83 farklı üniversitede okuyan 134 erkek 275 kadın toplam 409 öğrenci katılmıştır.

Türkiye’de ve dünyada birçok araştırmacı, katılımcıya araştırmaya onam için tek bir seçenek verebilmektedir. Onam veriyorsanız kutucuğu işaretleyip devam ediniz veya onam vermiyorsanız araştırma anket linkini kapatınız gibi. Ancak OSF çalışmaları yapan bazı araştırmacılar OSF’nin psikolojik, sosyal, bağlamsal ve felsefi perspektifinden hareketle özellikle de toplumu ilgilendiren bir konu araştırma yoluyla ele alındığında onam verip vermediğinden bağımsız olarak katılımcılara araştırmanın sonuna kadar gitme, araştırmanın tüm basamaklarını görme ve deneyimleme ve isterse de verisini onam vermeden gönderme hakkını vermiş ve bunu diğer araştırmacılara da önermiştir (Özkan & Tanhan 2023; Tanhan, 2020; Tanhan & Strack, 2020; Tanhan vd., 2021; Tümkaya vd., 2021). Böylece OSF’nin temel amaçları arasında yer alan yeterince ele alınmamış bir konuyu olabildiğince toplumla paylaşmak ve bundan mümkün olduğunca yeterli ilgili kişi, kurum ve yöneticileri haberdar etmek kısmen gerçekleşmiş olur. Bu yolla özellikle de sesi kısılmış, ezilmiş, sömürülmüş kişiler az da olsa duyulmamış kendi ses, hikâye ve yaşantılarını sadece kendileri ve araştırmacı ile profesyonelce düşünülmüş bir yolla paylaşma fırsatı yakalamış olabilir (Tanhan, 2020; Tümkaya vd., 2021). Yine bu perspektif ve hassasiyetlerden hareket ederek önceki araştırmacıların da yaptığı gibi (Özkan & Tanhan, 2023; Tanhan, 2020; Tanhan & Strack, 2020; Tümkaya vd., 2021) katılımcılara en başta ve en sonda iki defa onam sorusu sorulmuştur. İlk olarak geçici ve cevaplanması zorunlu olmayan bir onam sorusu sorulmuş ve katılımcılara asıl ve zorunlu onam sorusunun en sonda sorulacağı söylenmiştir. Böylece katılımcı gönül rahatlığıyla araştırmanın sonuna kadar gidebilmiş ve en sonda kararını verebilmiştir. En son asıl ve cevaplanması zorunlu olan onam sorusuna göre katılımcılar araştırmaya dâhil edilmiş veya edilmemiştir. Bu şekilde iki defa onam sorusu soran önceki araştırmacılar katılımcılarına iki defa onam sorusunun anlamlı olup olmadığını sormuş ve

katılımcıları bunun çok anlamlı olduğunu ve hoşlarına gittiğini ifade etmiştir (Özkan & Tanhan, 2023; Tanhan, 2020; Tanhan & Strack, 2020; Tümkiye vd., 2021).

Tasavvuf üstüne olan bu mevcut çalışmada cevaplanması zorunlu, asıl ve ikinci onam sorusuna bilimsel çalışmalar için izin vermeyen ama çalışmayı merak ettiği için katılmak isteyen 69 kişinin yanıtları analiz edilen veriden çıkarılarak analize 340 kişinin verisiyle devam edilmiştir. Analiz sürecinde verisini eksik giren 23 anket daha çıkarılarak analize toplamda 317 (103 erkek 214 kadın) öğrencinin verisi dâhil edilmiştir. Anketlerin bölümlere göre dağılımı; ilahiyat/İslami ilimler bölümünden 84, sosyal bilimler olarak alınan bölümlerden 44, sağlık bölümlerinden 75, öğretmenlik bölümlerinden 60, bunların dışında kalan bölümlerden 54 anket şeklinde olmuştur. Araştırmada kullanılan anketlerin bölümlere göre dağılımı aşağıda ayrıntılı olarak verilmiştir.

Bölümlere Göre Anket Sayıları

Bölüm Adı	Toplam Anket Sayısı (n=409)	Onam Veren ve Analize Dâhil Edilen Kişi Sayısı (n=317)	Bölüm Adı	Toplam Anket Sayısı	Onam Veren ve Analize Dâhil Edilen Kişi Sayısı
Dini Meslek Bölümleri (n=102)			Diğer Bölümler (n=73)		
İlahiyat/İslami İlimler	102	84	Bilgisayar Programcılığı	4	4
Sosyal Bilimler Meslek Bölümleri (n=48)			Gazetecilik	2	2
PDR	36	34	Afet Yönetimi	5	3
Sosyal Hizmet	10	10	Grafik Tasarım	2	0
Psikoloji	2	0	Adalet	2	2
Medikal/Sağlık Meslek Bölümleri (n=104)			Askerive	2	0
Tıp	16	11	Kamu Yönetimi	3	2
Hemsirelik	30	22	İnsaat Mühendisliği	4	3
Ebelik	8	7	Özel Güvenlik ve Koruma	2	2
Dis Hekimliği	5	5	Maden İşletmeciliği	1	1
Fizyoterapi	5	5	Elektrik ve Elektronik	2	1
İlk ve Acil Yardım	4	2	Bahçe Bitkileri	1	0
Eczacılık	8	6	Bilgisayar Mühendisliği	3	3
Sağlık Yönetimi	7	3	İşletme	1	1
Ağız ve Dis Sağlığı	3	0	Metalürji Malzeme	1	0
Eczane Hizmetleri	3	2	Makine Mühendisliği	4	1
Paramedik	1	0	Deniz Ulaştırma ve İşletme	1	1
Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon	1	1	Malive	1	1
Anestezi Teknisveni	2	2	Yönetim Bilisim Sistemleri	1	1
Yaşlı Bakım	1	1	Sac Bakım ve Güzellik	1	1
Tıbbi Dokümantasyon ve	3	3	Turizm İşletmeciliği	1	1
Tıbbi Laboratuvar Teknikerliği	2	2	Gastronomi	1	1
Tıbbi Görüntüleme	2	1	Sivil Savunma ve	1	1
Moleküler Biyoloji ve Genetik	1	1	Mimarlık	1	1
Laborant ve Veteriner	1	0	İktisat	2	1
Dis Teknikeri	1	1	Ziraat	1	0
Öğretmenlik Bölümleri (n=82)			Mütercim Tercümanlık	1	1
Cocuk Gelişimi	9	8	İç Mimarlık	1	1
Özel Eğitim	13	8	Dış Ticaret	1	1
Okul Öncesi	12	7	Mimari Sanatlar	1	1
Beden Eğitimi	8	7	Antrenörlük	1	1
Sosyal Bileiler	5	4	Tapu ve Kadastro	2	2
Türkçe	4	4	Uluslararası İlişkiler	1	1
Tarih	3	2	Bankacılık ve Sigortacılık	1	1
Smif	5	5	Cevre	1	0
İngilizce	3	2	Hukuk	6	5
Resim	2	1	Sosyoloji	5	5
Temel Eğitim	3	3	Belirtilmeyen	2	1
Coğrafya	1	0			

Türk Dili ve Edebiyatı	6	4
Mobilva ve İç Mekân Tasarım	1	1
Matematik	5	2
Elektrik	1	1
Arap Dili ve Edebiyatı	1	1

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Anketlerin Bölümlere Göre Dağılımı

Not: Toplam katılımcı sayısı: N=409, bilimsel çalışma için onam veren katılımcı sayısı: N=340, eksik verisi olan katılımcı sayısı: n=23, analize dâhil edilen toplam katılımcı sayısı N=317 olmuştur.

11.2. Betimsel Bulgular

Yukarıda veri analizi başlığı altında belirlenen analiz basamakları takip edilerek, veriler, bölümlere göre ve karşılaştırma amacıyla tüm bölümler birlikte ele alınarak tablo halinde sunulmuştur. Toplam 21 ana temadan oluşan aşağıdaki tablodan sonra çalışmaya katılan bir öğrenciye ait temsili veri (foto, hikâye, tema) sunulmuştur. Kullanılan bu temsili verilerin, araştırmada elde edilen veriler dâhilinde en çok tekrarlanan temalardan seçilmesine dikkat edilmiştir. Katılımcının sesini tam olarak yansıtmak amacıyla verilere (yazım, ifade yanlışlığı vb.) hiçbir şekilde müdahale edilmeden aşağıya aktarılmıştır.

Ana Temalar	Bölümler	Anket Sayısı	Yüzdeler	Toplam Anket	Toplam Yüzdeler
Hoşa giden duygular: Huzur, aşk, sevgi	İlahiyat/İslami İlimler	21	%25	82	%25,86
	Sosyal Bilimler	15	%34,09		
	Sağlık	19	%25,33		
	Öğretmenlik	11	%18,33		
	Diğer	16	%29,62		
Âlemdede Allah'ı görme ve O'nunla iletişim, her şeyin bize O'nu hatırlatması, döngü, bizi rabbe ulaştırır	İlahiyat/İslami İlimler	23	%27,38	82	%25,86
	Sosyal Bilimler	12	%27,27		
	Sağlık	23	%30,66		
	Öğretmenlik	14	%23,33		
	Diğer	10	%18,51		
Rabb'e bağlılık, yakınlık, O'na duyulan sevgi-ilahi aşk, tevekkül, kendini O'na adama, O'nda yok olma	İlahiyat/İslami İlimler	19	%22,61	70	%22,08
	Sosyal Bilimler	7	%15,9		
	Sağlık	21	%28		
	Öğretmenlik	13	%21,66		
	Diğer	10	%18,51		
Anlam arayışı, ruhi doyum, farkındalık, hassas bir süreç, maneviyat	İlahiyat/İslami İlimler	12	%14,28	62	%19,55
	Sosyal Bilimler	10	%22,72		
	Sağlık	12	%16		
	Öğretmenlik	11	%18,33		
	Diğer	17	%31,48		
Kendini sorgulama, nefis muhasebesi, sorumluluk hissetme	İlahiyat/İslami İlimler	12	%14,28	53	%16,71
	Sosyal Bilimler	5	%11,36		
	Sağlık	12	%16		
	Öğretmenlik	14	%23,33		
	Diğer	10	%18,51		

Yaratıcının birliği, güzelliği, kudreti, ihtişamı	İlahiyat/İslami İlimler	12	%14,28	49	%15,45
	Sosyal Bilimler	8	%18,18		
	Sağlık	11	%14,66		
	Öğretmenlik	5	%8,33		
	Diğer	13	%24,07		
Din, ibadet, cami (tasavvuf İslamidir ve İslam'ı öğretendir)	İlahiyat/İslami İlimler	5	%5,95	46	%14,51
	Sosyal Bilimler	5	%11,36		
	Sağlık	18	%24		
	Öğretmenlik	7	%11,66		
	Diğer	11	%20,37		
Ana Temalar	Bölümler	Anket Sayısı	Yüzdellik	Toplam Anket	Toplam Yüzdellik
Hâl ilmi: İstikamet, yaşanılarak öğrenilir, mürşit, teslimiyet, bütün uzuvlar katılır	İlahiyat/İslami İlimler	17	%20,23	46	%14,51
	Sosyal Bilimler	8	%18,18		
	Sağlık	4	%5,33		
	Öğretmenlik	10	%16,66		
	Diğer	7	%12,96		
Hikmet, ilim, kitap ve sünneti ihlasla tatbik etme	İlahiyat/İslami İlimler	15	%17,85	38	%11,98
	Sosyal Bilimler	3	%6,81		
	Sağlık	5	%6,66		
	Öğretmenlik	10	%16,66		
	Diğer	5	%9,25		
Tefekkür, anlamlı ve derin düşünerek yorumlama, yalnızlık, sükûnet, dua, an'ın değerini bilme	İlahiyat/İslami İlimler	4	%4,76	34	%10,72
	Sosyal Bilimler	4	%9,09		
	Sağlık	14	%18,66		
	Öğretmenlik	6	%10		
	Diğer	6	%11,11		
Değerlere saygı, iyi davranma, iyi düşünceleri insanlara aşılama, onlara iyilik yapma, insanları birleştirici düşünce	İlahiyat/İslami İlimler	6	%7,14	33	%10,41
	Sosyal Bilimler	7	%15,9		
	Sağlık	7	%9,33		
	Öğretmenlik	6	%10		
	Diğer	7	%12,96		
Kozmolojik delil, evren, doğa, gökyüzü bilgisi, sonsuzluk, bitiş noktası başlangıç noktası olan (ölüm, yokluk, hiçlik)	İlahiyat/İslami İlimler	4	%4,76	32	%10,09
	Sosyal Bilimler	10	%22,72		
	Sağlık	7	%9,33		
	Öğretmenlik	5	%8,33		
	Diğer	6	%11,11		
	İlahiyat/İslami İlimler	17	%20,23		

Güzel ahlak: Züht, mütevizlilik, tezkiye, anne baba sevgisi, vefa, takva,	Sosyal Bilimler	1	%2,72	30	%9,46
	Sağlık	4	%5,33		
	Öğretmenlik	3	%5		
	Diğer	5	%9,25		
Tasavvuftan beslenerek tedavi: Gönül tedavisi, kalbi hastalıklardan arınma, reçete	İlahiyat/İslami İlimler	15	%17,85	30	%9,46
	Sosyal Bilimler	3	%6,81		
	Sağlık	1	%1,33		
Ruhi istidatları inkişaf ettiren manevi terbiye, enerji kaynağı, insanın içinde açan çiçek	Öğretmenlik	9	%15	30	%9,46
	Diğer	2	%3,7		

Ana Temalar	Bölümler	Anket Sayısı	Yüzdeler	Toplam Anket	Toplam Yüzdeler
Güzel yaşam tarzı, hayat yolculuğu, bir süreç, yol, toplum hayatıyla geniş bir şekilde kaynaşmış bir duyuş, düşünüş ve inanış sistemi, yol gösterici (tasavvufi tecrübe)	İlahiyat/İslami İlimler	8	% 9,52	29	%9,14
	Sosyal Bilimler	5	% 11,36		
	Sağlık	5	% 6,66		
	Öğretmenlik	4	% 6,66		
	Diğer	7	% 12,96		
Hassas ve farkında olunması gereken bir süreç, dikkatli araştırmalar yapılmalı: sağlık ve ilahiyat çalışanları farkında olmalı	İlahiyat/İslami İlimler	9	% 10,71	28	%8,83
	Sosyal Bilimler	5	% 11,36		
	Sağlık	4	% 5,33		
	Öğretmenlik	7	% 11,66		
	Diğer	3	% 5,55		
Merhamet: Rabb'in bağışlaması, şefkat, lütuf, şükür	İlahiyat/İslami İlimler	9	% 10,71	26	%8,2
	Sosyal Bilimler	4	% 9,09		
	Sağlık	4	% 5,33		
	Öğretmenlik	3	% 5		
	Diğer	6	% 11,11		
Tasavvufa dair kavramlar, İslami kültür: Sufi, sema, semazen, vuslat, gül, tefekkür, ışık, aydınlık, şeyh, mürşit, ney, mistisizm, vahdet-i vücûd	İlahiyat/İslami İlimler	4	% 4,76	24	%7,57
	Sosyal Bilimler	7	% 15,9		
	Sağlık	2	% 2,66		
	Öğretmenlik	7	% 11,66		
	Diğer	4	% 7,4		
Tasavvuf sufilik ve tarikattan ibaret değildir, kökleri çok derinden beslenen bir inanış sistemi, hakikat, kalbin bulanıklıktan arındırılması, sağlam inanç, hakiki imana ulaşma isteği, dinde zorlama olmaması	İlahiyat/İslami İlimler	4	% 4,76	18	%5,67
	Sosyal Bilimler	0	% 0		
	Sağlık	5	% 6,66		
	Öğretmenlik	6	% 10		
	Diğer	3	% 5,55		
	İlahiyat/İslami İlimler	3	% 3,57		

Hoşgörü: Ne olursan ol yine gel, yaratılanı sev yaratandan ötürü	Sosyal Bilimler	2	% 4,54	16	%5,04
	Sağlık	4	% 5,33		
	Öğretmenlik	5	% 8,33		
	Diğer	2	% 3,7		
Din sarhoşluğu, İslam gizemciliği, somut olmayan, idrak sınırlarını zorlayan bir konu, günümüz için yetersiz bir kavram	İlahiyat/İslami İlimler	1	% 1,19	6	%1,89
	Sosyal Bilimler	0	% 0		
	Sağlık	4	% 5,33		
	Öğretmenlik	0	% 0		
	Diğer	1	% 1,85		

Tablo 2. Tüm Katılımcıların Tasavvufa Bakışları ile İlgili Ana Temalar

Not: Toplam yüzdeler, verilerinin araştırmada kullanılması için onam veren toplam katılımcı N=317 kişi sayısı üzerinden hesaplanmıştır.

Tüm bölümlerle ilgili tabloda ilk dört temaya bakıldığında en çok tekrar edilen ilk iki tema %25,86 ile “Hoşa giden duygular: Huzur, aşk, sevgi” ile “Âlemde Allah’ı görme ve O’nunla iletişim, her şeyin bize O’nu hatırlatması, döngü, bizi Rabb’e ulaştırır” temaları olmuştur. “Hoşa giden duygular: Huzur, aşk, sevgi” temasının tüm bölümlerde ilk üç tema arasında olduğu görülmektedir. “Âlemde Allah’ı görme ve O’nunla iletişim, her şeyin bize O’nu hatırlatması, döngü, bizi Rabb’e ulaştırır” teması ise sağlık bölümleri içerisinde en çok ifade edilen birinci tema, sosyal bilimler ve öğretmenlik bölümlerinde ikinci en çok tekrarlanan tema olmuştur. “Rabb’e bağlılık, yakınlık, O’na duyulan sevgi, ilahi aşk, tevekkül, kendini O’na adama, O’nda yok olma” teması sadece sağlık bölümlerinde ilk dört tema arasında yer alırken tüm bölümlerin ortalamasına bakıldığında %22,08 ile üçüncü sırada yer almıştır. Üç bölümün ilk dört teması arasında yer alan “Anlam arayışı, ruhi doyum, farkındalık, hassas bir süreç, maneviyat” teması (%19,55), genel sıralamada dördüncü olmuştur.

Araştırmada %3’ün altında kalan temalar en yakın temayla birleştirilmesine rağmen bu tabloda en sonda %1,89 düzeyinde yer alan “Din sarhoşluğu, İslam gizemciliği, somut olmayan, idrak sınırlarını zorlayan bir konu, günümüz için yetersiz bir kavram” ana teması, önemli ve dikkat çekici olduğundan ve başka temayla birleştirilemediğinden tabloda ona kendi başına yer verilmiştir.

11.3. Üniversite Öğrencilerinin Tasavvufa Bakışına Dair Temsili Veri

Aşağıda araştırmaya katılan bir öğrenciye ait temsili veri (foto, hikâye, tema) sunulmuştur. Kullanılan bu temsili verinin, araştırmada elde edilen veriler dâhilinde en çok tekrarlanan temalardan seçilmesine dikkat edilmiştir. Katılımcının sesini tam olarak yansıtmak amacıyla veriye (yazım, ifade yanlışı vb.) hiçbir şekilde müdahale edilmeden aşağıya aktarılmıştır.

Fotoğraf 1. Öğretmenlik (İngilizce) Bölümü Öğrencisi Katılımcının Gönderdiği Fotoğraf

Katılımcının gönderdiği hikâye:

Şuan okul gereği farklı bir şehirde, yurttan kalıyorum ve burada, hem okulda ve dışarıda hem de yurda döndüğümde birçok insanla beraber yaşamak zorundayım ve yalnız kalacak, ara sıra soyutlanacak ortamım olmuyor maalesef. Ufak bir ilçede taşla, toprakla, hayvanlarla, bağda bahçede hembembe sekerek büyümüş biri olduğum için kalabalık şehir hayatı çok yoruyor beni. Durup kendimi sorgulayacak, tefekkür edecek, yaşama amacımı anlamaya çalışıp ona göre günlerimi düzenlemeye çalışacak imkanım ve motivasyonum olmuyor. Bu fotoğrafı da memleketeyken dayımların evine gittiğimde sessiz sakin tepelerde kendi halimde dolanırken çekmiştim birkaç ay önce. Tertemiz havaya, yeşilin güzel tonlarına, karşıda akıp geçen suya, üzerinde laleler, buğdaylar, ağaçlar, türlü türlü meyve ve sebzeler biten toprağa baktıkça o kadar huzurlu hissediyordum ki. Sırf bu yüzden ara ara yenilenmiş, resetlenmiş hissedebilmek için buralara gelirim.

Tasavvuf deyince aklıma eski zamanlar, şeyhler, pîrler, müritler, talebeler, dergahlar gelirdi eskiden. Farklı ve uzak bir dünya gibi. Aslında tasavvufun bununla sınırlı olmadığını zamanla farkına varabildim. Kalabalığa, işe güce, şehrin hareketliliğine dalıp rabbimizden uzaklaşmamak; ne durumdaki olursak olalım ona yakınlaşabilmek için çabalayabilmemiş tasavvuf...

Çok uzak olduğu için senede yalnızca iki kez gidebildiğim memleketime gidip daha çok tefekkür edebilmek, soyutlanmak ve rabbime daha yakın hissetmek istediğim şu sıralarda böyle bir ankete denk geldim diyebilirim.

Ben insanların topraktan uzaklaştıkça mutsuzlaştıklarını ve mutluluğu farklı yerlerde aramaya çalıştıklarını düşünüyorum. Bu yüzden insanların, güzel gibi görünen kalabalık şehir hayatından zaman zaman da olsa uzaklaşıp kendilerini, hayatlarını sorgulamaya ihtiyaçlarının olduğunu düşünüyorum.

Katılımcının Gönderdiği Tema: “*Toprak, doğa, tefekkür, huzur, iman*”

11. Tartışma

11.1. Genel Temaların Tartışılması

Ana deseni nitel araştırma yöntemi olan bu çalışmada ülkemizde okuyan üniversite öğrencilerinin tasavvuf anlayış ve algılaşmalarının tespiti amaçlanmıştır. Çalışmada öğrenciler için tasavvufun ne anlam ifade ettiği, tasavvufu anlatırken hangi ifadeleri daha çok kullandıkları, tasavvufu hangi temalar ile ifade ettikleri konularına odaklanılmıştır. Çalışma için OSF yönteminden yararlanılmış ve farklı bölümlerden verisi tam olan 317 öğrenci online anketle çalışmaya katılmıştır. Araştırmada tüm katılımcılardan elde edilen temalar doğrultusunda toplam 21 ana tema oluşmuştur.

İlk sırada bulunan ana tema “Hoşa giden duygular: Huzur, aşk, sevgi” (%25,86, n=82) en fazla sosyal bilimler başlığı altında gruplandırılan bölümler tarafından dile getirilirken (%34,09), en az olarak öğretmenlik bölümlerinde bu temaya rastlanmıştır (%18,33). Tüm katılımcılar arasında bu temanın ilk sırada yer alması dikkate değer ve beklenen bir durumdur. Çünkü tasavvuf insan doğasına dair birçok şeyi içermekte ve kültürümüzde oldukça etkili bir kavram olarak (Tanhan, 2019) hoşa giden duygularla çağrışım kurduğu görülmektedir. İnsanın doğasına dair temel süreçlerin hoşa giden kavramlarla açıklandığı diğer güncel çalışmalarda da görülmüştür (Doyumğaç vd., 2021; Tanhan, 2020; Tanhan vd., 2021; Özkan & Tanhan, 2023). Bu tema üniversite öğrencilerinin tasavvuf anlayışlarının olumlu olduğunu ve bunu huzur, aşk, sevgi gibi sözcüklerle ifade ettiklerini ortaya koymuştur. Bu ana temadan hareketle de öğrencilerin tasavvuf hakkında oldukça işlevsel yani etkili ve doğru bilgiye sahip oldukları söylenebilir. Çünkü tasavvuf insanın gönül ve duygu dünyasını incelemiştir. Kötü duygulardan arınarak yerine hoş ve güzel duyguları ikame etmeyi amaçlamıştır (Yılmaz, 2015). Frager’in (2014) eserinde tasavvufun özünün sevgi olduğunu belirtmesi de katılımcıların bu temayı daha fazla dile getirmiş olmasını destekler niteliktedir.

Koç (2011), *Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru, Benlik Algısı ve Öfke Yaşantısı* adlı çalışmasında bu temada ifade edilenlere benzer bir sonuca ulaşmıştır. Çalışmasında öğrencilerin Allah kavramını düşündüklerinde bu kavramın huzur, güven vb. olumlu duygu ve çağrışımlar yaptığı sonucuna ulaşmıştır. Aynı şekilde Akkır’ın (2019), *Üniversite Öğrencilerinin Tasavvuf,*

Tarikat ve Rabıta Olgusuna Bakışı: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği adlı çalışmasında da bu çalışmayla benzerlik gözlenmektedir. Akkır'ın bu çalışmasında, öğrencilerin tasavvufa yaklaşımlarının olumlu olduğu sonucuna varılmıştır. Balaban ve Yapıcı'nın (2013) *Türkçe Öğretmen Adaylarının Tasavvufa İlişkin Metaforları* adlı çalışmalarında "aşk" en çok dile getirilen ikinci metafor olmuştur. Aynı çalışmada "huzur" metaforu soyut metaforlar arasında, "sevgi" metaforu da somut metaforlar arasında yer bulmuştur. Kerimov (2020), üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı dini tutum ile ilgili çalışmasında öğrencilerin dini tutum düzeyleri arttıkça yaşam doyumları ve mutluluk düzeylerinin arttığını saptamıştır. İlgili çalışmanın sonucu bu araştırmada ortaya çıkan ana temayla benzerdir. Küçük (2015), modern insanı mistisizme iten nedenin mistik ortamda bulunduğu huzur olduğunu dile getirerek araştırma sonucuna benzer düşünceler dile getirmiştir. Gürsu da (1999) tez çalışmasında tasavvuf eksenli ihtidalarda diğer ihtidalara göre duygusal motiflerin daha fazla öne çıktığı sonucuna ulaşmıştır. Bu çıkarım da bu çalışmada en fazla ifade edilen ana temanın duygu ifade eden kavramlar olmasıyla benzerdir. Aktaş'ın (2014), tarikatlarla bağlanmanın kazandırdıkları konusunda sorduğu soruya katılımcıların en fazla "tarikatta huzur buluyorum" seçeneğini işaretlemiş olmaları da çalışmada ortaya çıkan bu ana temayla oldukça benzerdir.

Araştırmada ortaya çıkan ikinci ana tema "Âlemde Allah'ı görme ve O'nunla iletişim, her şeyin bize O'nu hatırlatması, döngü, bizi Rabb'e ulaştırır" (%25,86, n=82), en fazla sağlık bölümlerinde ifade edilmiştir (%30,66). Araştırmacılar bu ana temanın en fazla sağlık bölümünde ifade edilmiş olmasını öngörmemiştir. Gelecek çalışmalarda bu konu daha detaylı olarak ele alınabilir. Araştırmacılar bu gruptan tasavvufun biyopsikososyal sağlığa ilişkin faydası üzerine ifadeler beklemiştir. Çünkü yapılan çalışmalarda, tasavvuf pratiklerinin insanın biyopsikososyal sağlığına iyi geldiği bulunmuştur (Isgandarova, 2018; Tanhan, 2019). Tabloda ikinci sırada yer alan tema ifadelerine en az olarak diğer başlığı altında ele alınan bölümlerde rastlanmıştır (%18,51). Temanın üç grup bölümde ilk üç tema arasında yer aldığı görülmektedir. Bu tema öğrencilerin çevrelerinden ve gördüklerinden hareketle tasavvufu tanımladıkları ve tasavvufu âlemden yola çıkarak Allah'a ulaşmanın yolu olarak gördükleri sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu ana tema özellikle tasavvufta önemli bir yer tutan "vahdet-i vücûd" düşünce sistemiyle örtüştüğünden öğrencilerin tasavvufa dair bilgilerinin iyi bir düzeyde olduğu söylenebilir.

Bu ana temada ifade edilenlere benzer bir sonuca ulaşan Balaban ve Yapıcı (2013), çalışmalarında öğrencilerin yaşamlarında gördükleri unsurları bir yönü ile tasavvufa benzettikleri sonucuna ulaşmışlardır. Aynı araştırmada en çok tekrar edilen somut metaforların okyanus, ağaç, ney ve su olması da bu benzerliği desteklemektedir. Akkır'ın (2019) çalışmasında da bu çalışmayla benzerlik bulunmaktadır. Akkır'ın (2019) çalışmasına göre öğrenciler din anlayışlarında madde ile manayı birleştirme çaba ve arayışı içindedirler.

Çalışmada öğrencilerin en çok dile getirdiği üçüncü ana tema "Rabb'e bağlılık, yakınlık, O'na duyulan sevgi, ilahi aşk, tevekkül, kendini O'na adama, O'nda yok olma" (%22,08, n=70) olmuştur. Bu temayı en çok kullanan bölüm sağlık grubu (%28), en az kullanan ise sosyal bilimler grubu olmuştur (%15,9). Sosyal bilimler bölümlerinde bu temanın daha az ifade edilmiş olması bu bölüm öğrencilerinin aşk ve sevgi sözcüklerini daha çok duygu anlamında ifade etmelerine bağlanabilir. Tabloda ilk sırada yer alan temayı en çok kullanan bölüm grubunun sosyal bilimler olması bu duruma açıklık getirmektedir. Tabloda üçüncü sırada yer alan tema, öğrencilerin tasavvufu ilahi aşk, ilaha duyulan bağlılık ve sevgi temelinde ele aldığını göstermektedir. Toprak'ın (2021) Siirt Üniversitesi'nde yaptığı tez çalışmasında "Allah'ı kendinize yakın hissediyor musunuz?" sorusuna katılımcıların %84,8'i bu ifadeye katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu sonuç araştırmayla benzerlik göstermektedir. Efe (2008) ile Baynal ve Yaman'ın (2015) çalışmalarının sonuçları da bu araştırma sonucuna benzerdir. Cemaatleşme olgusu ve dini gruplara katılma üzerine yaptıkları çalışmaları sonucunda bu araştırmacılar, bireylerin dini gruplara katılım amacını inançlarını daha iyi öğrenerek dini daha yoğun yaşama, Allah'a iyi kul olma ve O'nun rızasını kazanma isteğine bağlamışlardır.

Tüm katılımcı temaları arasında dördüncü sırada yer alan “Anlam arayışı, ruhi doyum, farkındalık, hassas bir süreç, maneviyat” (%19,55, n=62) teması, hassas bir süreçten geçen üniversite gençliğinin tasavvuf algısı için önemli bir tema olmuştur. Bu tema en fazla (%31,48) diğer grubu içine alınan bölüm öğrencileri, en az (%14,28) ise ilahiyat/İslami ilimler bölümü öğrencileri tarafından dile getirilmiştir. İlahiyat/İslami ilimler bölümü öğrencilerinin bu temayı en az ifade etmiş olmaları bu bölüm öğrencilerinin doğal olarak maneviyat dersleri almış olmaları, bu konuda belli bir seviyeye ulaşmış olmaları ve dolayısıyla da bu arayışın zayıflamış olması gibi etken ve neticelere bağlanabilir. Ya da ilgili bölüm öğrencileri anlam arayışını “Âlemde Allah’ı görme” gibi diğer temalar altında ifade etmiş olabilirler. Tema, öğrencilerin tasavvufu anlam arayışı ve ruhi doyum için bir çözüm yolu olarak gördüklerini ortaya çıkarmaktadır.

Akkır’ın da (2019), çalışmasında belirttiği gibi tasavvuf, insana kâinattaki yeriyle ilgili anlamlı ve kuşatıcı cevaplar sunar ve ona manevi bir derinlik hali yaşatır. Akkır’ın (2019), çalışmasının bir sonucu olarak öğrencilerin tasavvufun içinde bir derinlik ve maneviyat olduğunu kabul etmiş olmaları da bu araştırma sonucuyla benzerdir. Aynı çalışmada ortaya çıkan, öğrencilere göre tasavvufi hareketlerin bireyin hayatında ahlaki merkeze almasını sağladığı sonucu da araştırmadaki bu temayı destekler niteliktedir. Öğrenciler için maneviyatın da önemli olduğu ve maneviyat ile tasavvufu özdeşleştirdikleri de bu temada görülmektedir. Araştırmaya benzer bir sonuç da Meydan ve Aydın’ın (2020) çalışmasında ortaya çıkmıştır. Bu çalışmaya göre de öğrenciler din anlayışlarında manayı ön plana alarak dini bilince vurgu yapmışlardır. Balaban ve Yapıcı’nın (2013), çalışmasında bir öğrencinin metafor gerekçesi olarak sunduğu ifadelerden birinin “tasavvufla insan ruhunu bulur ve onunla hayatı anlamlanır” olması da bu araştırmanın sonucuyla oldukça benzerdir.

Çalışmada ortaya çıkan beşinci sıradaki ana tema “Kendini sorgulama, nefis muhasebesi, sorumluluk hissetme” (%16,71, n=53) olmuştur. Bu tema ile öğrencilerin tasavvufta çok önemli bir yeri olan nefis muhasebesine vurgu yaptığı görülmektedir. Bu ana tema en fazla öğretmenlik bölümlerinde (%23,33), en az ise sosyal bilimler bölümlerinde (%11,36) ifade edilmiştir. Bu tema gelişim ve dönüşüm çağındaki üniversite öğrencilerinin tasavvufu kendini sorgulama aracı olarak gördüklerini ve tasavvufla sorumluluk hissetme arasında bağ kurduklarını göstermektedir.

Sarıkaya’nın (2001), eleştirel çalışmasında tasavvufun bireyi dünyadan el-etek çekme safhasına getirdiği, atalet ve tembelliğe sevk ettiği görüşleri bu araştırma sonucuyla uyuşmamaktadır. Araştırma sonucunda yukarıda belirtilen ana temada da görüldüğü gibi tasavvuf, nefis muhasebesine ve kendini sorgulamaya yol açarak bireylerde özellikle de topluma karşı sorumluluk hissini harekete geçiren ve kişiyi sağlıklı bir şekilde işlevsel ve aktif olmaya yönlendiren bir etken olarak görülmektedir. Eraydın (2014) eserinde, tasavvufi anlamda mâsivâdan uzaklaşmanın dünyaya değer vermemek veya insanlardan uzak durmak anlamına gelmediğini dile getirmiştir. Ona göre bu durum aksine dünyada bizzat hayatın içinde ve insanlarla aktif biçimde yaşamayı fakat dünyalık şeylere kalben bağlanmamayı gerektirir. Frager da (2014) sufiliğin dünya ile ilgili sorumluluklardan kaçmak olmadığını, aslında sufiliğin gereği olarak sorumluluklarımızı diğer insanlardan daha fazla önemsememiz gerektiğini belirtir. Ona göre sufi kendisine verilen kapasiteden en iyi şekilde yararlanma peşindedir. Eraydın ve Frager’ın bu çıkarımları da bu araştırma sonucuyla benzerlik taşımaktadır. Bayraktar’ın (2016) çalışmasında hayatını ele aldığı sufi Münir Derman’ın insanların yaşamına dokunmak için yaptıkları bunlara örnek olarak gösterilebilir. Baynal ve Yaman’ın (2015) çalışmalarında kadınların dini grup ve cemaate girme sebeplerinden birinin insanlara yardım etme olarak açıklanmış olması da araştırmanın sorumluluk hissetme yönüyle benzerdir. Monis de (2021) üniversite öğrencilerinde yaşam amacı ve dindarlık konusundaki tez çalışması sonucunda sosyal sorumluluk alt boyutunda pozitif korelasyon saptamıştır. Bu sonuç da çalışmayla örtüşmektedir.

Araştırmada altıncı sırada yer alan ana tema “Yaratıcının birliği, güzelliği, kudreti, ihtişamı” (%15,45, n=49) teması olmuştur. Bu tema en fazla (%24,07) diğer grup içerisine alınan bölümlerde, en az ise (%8,33) öğretmenlik bölümlerinde dile getirilmiştir. Bu tema ile öğrenciler tasavvufu ifade ederken yaratıcının birliği, güzelliği, kudreti ve ihtişamına vurgu yapmışlardır.

Öğrenci ifadelerinde ve vurgularında yaratıcıya olan hayranlık ve yaratıcıyı yüceltme ön plandadır.

Koç'un (2011) üniversite öğrencilerinde tanrı tasavvuru üzerine yaptığı çalışmasında Allah kavramının öğrencilerde olumlu duygu ve çağrışımlar yaptığına dair sonucu bu araştırmayla benzerlik taşımaktadır. Aynı şekilde Balaban ve Yapıcı (2013) tarafından yapılan çalışmaya katılan öğrencilerin tasavvufla ulaşacakları hedefi değerli ve eşsiz olarak tanımlamaları ile bir öğrencinin aynı çalışmada "sultanı görmeden onun silüetine hayran olmak" metaforu da bu temadaki ifadelerle benzerlik göstermektedir.

Bu araştırmada ilahiyat/İslami ilimler bölümü öğrencileri diğer bölümlere göre tasavvuf hakkında daha fazla ana tema (25) ifade etmişlerdir. Sosyal bilimler grubu bölümleri 17, sağlık bölümleri 20, öğretmenlik bölümleri 20, diğer bölümler ise 19 ana tema ifade etmişlerdir. Bu sonuç, din eğitimi almış bu bölüm öğrencilerinin tasavvufu daha iyi ve geniş olarak ifade etmesine bağlanabilir. Ayrıca tema bağlamında bakıldığında 13. ve 14. temaları bu bölüm öğrencilerinin bariz şekilde diğer bölümlerden daha fazla kullandığı görülecektir. Özellikle 13. temada tasavvufla yer yer aynı anlamda kullanılan "züht" temasının yer alması önemli bir etken olarak görülebilir. Zühüdün tasavvuf anlamında kullanıldığını bilen bu bölüm öğrencilerinin bu ifade ve temayı daha fazla kullanmış olması gayet doğal karşılanmalıdır. Aynı şekilde 14. temada "manevi terbiye", "kalbî hastalıklardan arınma" şeklinde kullanılan temaların da ilahiyat/İslami ilimler bölümü öğrencileri tarafından daha çok kullanılması da aynı sebeplere bağlanabilir.

Akkır'ın (2019) çalışmasında ilahiyat fakültesinde okuyan öğrencilerin teorik bilgileri öğrenmelerine rağmen pratik konusunda eksiklik hissetmeleri ve bunu da tasavvuf eksenli grupların giderdiği, bireyin hayatına manevi derinlik kazandırdığı şeklindeki sonuçlar 14. temada çıkan sonuçla benzerdir. Eraydın (2014) çalışmasında mutasavvıfın (mürşidin), ruhu tam anlamıyla kavrayıp kişinin manevi hastalıklarını tedavi eden bir eğitici ve ruh doktoru olduğunu tespit etmektedir. Yılmaz da (2015) eserinde tasavvufu "tıbbu'l kulûb" olarak tanımlar ve bu yüzden sufilere "gönül tabipleri" denildiğini ifade eder. Bu çıkarımlar da ilahiyat fakültesi öğrencilerinin tasavvufu daha geniş ve daha anlamlı olarak ifade ettiklerini gösterir.

İlahiyat/İslami ilimler fakültesi öğrencilerinin diğer bölümlere göre en az ifade ettiği temalardan biri yedinci tema olmuştur. Bu tema "din, ibadet, cami" gibi ilk akla gelen ifadelerden oluşmaktadır. İlahiyat/İslami ilimler fakültesi öğrencileri tasavvufla ilgili dersleri de okuduklarından, tasavvufu akla gelen ilk sözcüklerle değil daha anlamlı ve zengin olarak ifade ettiklerinden, bu doğal bir durum olarak görülebilir. Diğer fakülte öğrencilerinin tasavvufla ilgili bilgileri ilahiyat/İslami ilimler fakültesi öğrencilerine göre daha az olduğundan bu temayı dinle ilgili akla ilk gelen sözcüklerle ifade etmişlerdir.

Araştırma sonucunda ulaşılan dikkat çekici bir başka veri de 12. temada karşımıza çıkmaktadır. Tüm katılımcı ortalaması %10,09 olan "Kozmolojik delil, evren, doğa, gökyüzü bilgisi, sonsuzluk, bitiş noktası olan (ölüm, yokluk, hiçlik)" teması sosyal bilimler grubu öğrencileri tarafından %22,72 ile oldukça farklı bir düzeyde dile getirilmiştir. Bu oran farklılığı oldukça manidardır. Bu durum, ilgili bölüm öğrencilerinin aldığı daha seküler bir eğitim bağlamında ele alınması halinde daha da anlamlı olacağı söylenebilir.

Araştırmacılar, öğrencilerin tasavvufu daha çok hoşgörü, tasavvufi kişilikler ve tasavvuf sembolleri ile ifade edeceğini öngörmüştür. Fakat tasavvufi kişilikler teması %8,83, tasavvuf sembolleri %7,57 ve hoşgörü teması ise %5,04 düzeyinde ifade edilmiştir. Hoşgörü temasının az kullanılmış olması öğrencilerin hoşgörü teması yerine "hoşa giden duygular, aşk, sevgi" temasını daha fazla kullanmasına bağlanabilir. Araştırmacılara göre, "tasavvufi kişilikler" ve "tasavvuf sembolleri" temalarının az kullanılması, öğrencilerin tasavvufu daha anlamlı ve zengin ifadelerle dile getirmesine ve öğrencilerin tasavvuf bilgisinin orta-iyi bir düzeyde olmasına bağlanmalıdır.

Tablo 9.4.'de %1,89 düzeyi ile çok az kişi tarafından ifade edilmiş olan "Din sarhoşluğu, İslam gızcılığı, somut olmayan, idrak sınırlarını zorlayan bir konu, günümüz için yetersiz bir kavram" teması da üniversite öğrencilerinde tasavvufa dair olumsuz düşünenlerin çok az olduğu, oldukça müspet ve müstakim bir algının olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çağdaki üniversite

öğrencilerinin özellikle körü körüne bağlanmadıkları ve sorgulayıcı oldukları düşünüldüğünde (Meydan ve Aydın, 2020), öğrencilerin tasavvufu ilgili genel olarak olumlu düşünmeye sahip olmaları, onların tasavvufu iyi anlamış oldukları ve olumsuz örnekleri tasavvuf dışı görmelerinden kaynaklanıyor olabilir.

12.2. Yardım Meslekleri İle İlgili Bölümler Ve Bu Bölümler Dışında Farklı Bölümlerde Okuyan Üniversite Öğrencilerinin Tasavvufa Bakışları İle İlgili Ortaya Çıkan Ana Temaların Tartışılması

Çalışmanın amaçlarından biri de yardım meslekleri ile ilgili bölümler ile bu bölümler dışında kalan diğer bölümlerde okuyan üniversite öğrencileri arasında tasavvuf algısı konusunda bir farklılık olup olmadığını ele almaktır. Giriş bölümünde bahsedildiği üzere bu çalışmada, birebir insanlarla çalışma, onlara biyopsikososyal ve manevi yönden destek olma konusunda üniversite öğrencilerinin okudukları bölümler yardım meslekleri ile ilgili bölümler ve diğer bölümler olarak iki kısım olarak ele alınmıştır.

İlahiyat/İslami ilimler, PDR, sosyal hizmet, psikoloji ve sağlık bölümleri yardım meslekleri ile ilgili bölümler arasına alınmıştır. Bu sayılan bölümler dışında olan bölümler ise ikinci kısım bölümler arasına alınmıştır. Buradaki amaç birebir insanlarla ilişki içinde ve onlara biyopsikososyal ve manevi yönden yardımcı olan bir meslek ile ilgili bölümde okuyan öğrencilerin tasavvuf konusunda daha duyarlı olup olmadığını ve özellikle toplumumuzda ve dünyada ruh sağlığı ve eğitimde gittikçe değer kazanan tasavvuf ile ilgili kavramları bilip bilmediğini anlamaktır. Çünkü tasavvufun önemli kavramları arasında uhuvvet, hasbiklik, diğerkâmlık, hamiyetperverlik ve müsamaha önemli yer tutar (Yılmaz, 2015). Önceki araştırmacılar da ruh sağlığı alanında ve eğitimde tasavvuf ile ilgili önemli çalışmalar yapılması için çağrıda bulunmuştur (Isgandarova, 2018; Işıtan, 2014; Tanhan, 2019). Böylece tasavvufun bu bölümlerde ne gibi bir etkisi olduğu ve topluma hizmet sunarken tasavvufun genel yaşam koşullarını iyileştirme konusunda kullanılıp kullanılmayacağını belirlemek amaçlanmıştır.

Aşağıdaki paragraflarda iki kısma yani yardım meslekleri bölümleri ve diğerleri diye ayrılan bölümler arasındaki farklılıklara değinilecektir.

Araştırma sonucunda ortaya çıkan ilk üç temada yardım meslekleri ile ilgili bölümlerde okuyan öğrencilerin bu temaları daha çok dile getirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. İlk tema olan “Hoşa giden duygular: Huzur, aşk, sevgi” teması muhtemelen PDR, sosyal hizmet ve psikoloji bölümlerinin de ağırlıklı etkisiyle yardım meslekleri ile ilgili bölümlerde diğer bölümlere göre daha fazla ifade edilmiştir. Bunun oldukça beklenen bir sonuç olduğu düşünülebilir.

İlk üç temaya bakıldığında bu temaların daha çok duygularla ilgili olduğu görülecektir. Dolayısıyla yardım meslekleri ile ilgili olan bölümlerin aldıkları eğitimin de etkisiyle tasavvufu daha duygusal temalarla ifade ettikleri düşünülebilir. Yardım meslekleri ile ilgili bölümlerde okuyan kişiler diğer öğrencilere göre daha fazla duygu, düşünce ve bedensel hisleri ele alan teorik ve pratik ders süreçlerinden geçmektedir. Bu durumda doğal olarak tasavvufu daha çok duygu kelimeleriyle ifade etmelerini sağlamış olabilir.

Çalışmanın sonucunda ortaya çıkan dördüncü ve beşinci temaların ise yardım meslekleri ile ilgili bölümlerin dışında kalan bölümlerde okuyan öğrenciler tarafından daha çok dile getirildiği görülmektedir. Dördüncü temada vurgu “anlam arayışı”, “ruhi doyum” ve “maneviyat” kavramlarına olmuştur. Yardım meslekleri ile ilgili bölümler dışında diğer bölümlerde okuyan öğrencilerin daha çok maneviyata ihtiyaç duyması ve anlam arayışında olmaları ile ilgili bir durum olabileceği düşünülebilir. Yardım meslekleri ilgili bölümlerde okuyan öğrenciler bireylerle daha yakın ve birebir temasta olduklarından ve insanlara biyopsikososyal ve manevi yönden yardım ettiklerinden bir anlamda manevi olarak daha sağlıklı ilişkiler ve süreçler yaşayabilmekte böylece bir anlam arayışı ve buluşu bir düzeyde gerçekleştirebilmektedir. Ayrıca İlahiyat/İslami ilimler bölümü faktörü de düşünüldüğünde bu durum daha da anlaşılabilir olacaktır. İlahiyat/İslami ilimler bölümü öğrencileri aldıkları eğitimin de etkisiyle maneviyat ile ilgili daha farklı ve zengin kavramlara ve bilgiye sahip olabilmektedir.

Sezgin (2016), yaptığı tez çalışmasında bu durumu destekler sonuçlara ulaşmıştır. Sezgin'in çalışmasına göre ilahiyat fakültesi öğrencileri diğer bölümlere nazaran yaşamlarını daha çok dinin emir ve yasaklarına göre şekillendirirler. Bu çalışma sonucunda da ilahiyat/İslami ilimler fakültesi öğrencileri "Anlam arayışı, ruhi doyum, maneviyat" temasını en az dile getirmişlerdir. Bu durumda ilahiyat/İslami ilimler fakültesi öğrencilerinin, dinin emir ve yasaklarını yaşamlarına yansıtılmaları nedeniyle, diğer öğrencilere göre daha az ruhi doyum ve maneviyat arayışında oldukları düşünülebilir.

Beşinci temaya bakıldığında vurgunun kendini sorgulama, nefis muhasebesi ve sorumluluk kavramlarına yapıldığı görülecektir. Bu tema da yardım meslekleri ile ilgili bölümler dışında diğer bölümlerde okuyan öğrenciler tarafından daha fazla dile getirilmiştir. Yardım meslekleri ile ilgili bölümlerde okuyan öğrenciler insanlara yardım konusunda daha fazla öne çıkmaktadır. Dolayısıyla bu grup bölüm öğrencilerinde sorumluluğu yerine getirmiş olma duygusu daha fazla ortaya çıkmaktadır. Yardım mesleği dışındaki bölümlerde okuyan öğrencilerde ise sorumluluk duygusu daha fazla öne çıkıyor olabilir. Bu durum da kendini sorgulama ve nefis muhasebesine yol açmış olabilir.

12. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma sonuçları, araştırmaya gönüllü olarak katılan 317 kişilik üniversite öğrencileri örneklemini için geçerlidir. Araştırmanın sonuçları araştırmada kullanılan araştırma formlarıyla sınırlıdır. Araştırmada kullanılan anket belli bir zaman aralığında uygulandığından çalışma kesitsel bir çalışmadır. Araştırma sonuçları bu zaman dilimi için geçerlidir.

13. Öneriler

Üniversite öğrencilerinin tasavvuf anlayışı ve algılayışı konusunda ülkemizde yapılan az sayıdaki çalışmalardan birisi olan bu çalışma, bazı sınırlılıklar içermektedir. Konu ile ilgili ileride yapılacak çalışmalar için şu önerilerde bulunulmuştur.

13.1. Araştırmalar-Araştırmacılar için Öneriler

Araştırma, eğitim seviyeleri eşit ve yaş grupları birbirine yakın, üniversitede okuyan öğrenciler ile yapılmıştır. Dolayısıyla değişik yaş grupları ve farklı eğitim seviyelerine sahip öğrencilerle/bireylerle daha kapsamlı çalışmalar yapılabilir. Yapılacak bu yeni araştırmaların sonuçları ile bu çalışmanın sonuçları karşılaştırılabilir. Bu araştırmanın daha sonra yapılacak çalışmalara örnek teşkil etmesi beklenmektedir.

Bu çalışma sonucunda tasavvuf anlayışı ve algılayışı hususunda üniversite öğrencilerinden elde edilen sonuçların, toplumdaki diğer gruplar üzerinde yapılacak olan araştırma sonuçları/bulguları ile karşılaştırılması faydalı olur. Bu amaçla tasavvuf anlayışı ve algılayışı konusunda değişik yaş ve gruplarla daha geniş kapsamlı araştırmalar yapılabilir. Belki böyle bir çalışma için disiplinler arası yardımlaşmalara da ihtiyaç duyulabilir.

Yapılan bu çalışma kesitsel ve nitel bir çalışmadır. Bu araştırmadan elde edilen bulgular nicel veya nitel sonuçlarla karşılaştırılabilir. Üniversite öğrencileri veya farklı sosyal gruptaki bireylerle ilgili boylamsal çalışmalar da yapılabilir. Kesitsel ve nitel olan bu çalışmanın bulguları boylamsal ve nicel/nitel çalışmalarla karşılaştırılabilir. Çalışma sonucunda ortaya çıkan sonuçları daha iyi anlamlandırmak amacıyla sonuçların psikolojik/sosyolojik arka boyutları da ele alınabilir. Bu çalışma sadece tasavvuf ve din alanıyla ilgili olduğundan konunun psikolojik/sosyolojik arka planı irdelenmemiştir.

13.2. Toplumsal Savunuculuk Alanında Öneriler

Araştırma sonucunda öğrencilerin olumlu bir tasavvuf anlayış ve algısına sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin olumlu tasavvuf algısı, toplum ve üniversite öğrencileri için yaşamın iyileştirilmesi adına çeşitli alanlarda kullanılabilir. Bilimsel olarak tasavvuf ve tasavvufun hayatın farklı alanlarında yaşamı daha da zenginleştirmesi ve var olan bazı biyopsikososyal manevi ve ekonomik meselelerin ele alınmasında etkin ve ampirik çalışmaların ilerlemesi için bir başlangıç çalışması olabilir. Araştırma sonuçlarının, gençlerle çalışan, üniversite öğrencileri ile ilgili politika üreten ve bu politikaları hayata geçiren kurum, kuruluş ve araştırmacılar için de yararlı

olacağı düşünülmektedir. Tasavvuf öğretileri, geçmişten günümüze, Müslümanları olduğu kadar farklı inanç ve kültürlerle sahip insanları etkilemiş ve onları kendine çekmeye devam etmektedir. Tasavvufun öğretileri daha fazla fark edilip tanındığında medeniyet üzerindeki etkisi daha fazla görülecek ve insanlar üzerindeki etkisi artacaktır.

13.3. Ruh Sağlığı Uzmanları İçin Öneriler

Tasavvuf, insanın deruni ve gönül dünyasına hitap ederek bireylerin manevi ve biyopsikososyal ihtiyaçlarının sağlıklı bir din anlayışı zemininde giderilmesi amacını taşımaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için özellikle sufi psikolojisinden yararlanmanın faydasına inanılmaktadır. Araştırma bulguları üzerinden yapılacak çıkarımlar ile üniversite öğrencileri için danışmanlık ve rehberlik hizmetleri ile din ve dünya görüşlerinin gelişimine ve psikolojik iyi olma hali düzeylerine katkı sağlanabilir. Tasavvuf, psikoloji alanında pozitif bilimlerle birlikte bir uyum içinde toplum sağlığı ve özellikle bir geçiş ve arayış döneminde olan üniversite öğrencilerine psikolojik rehberlik alanında kullanılabilir.

13.4. Eğitim Alanı ve Uzmanları İçin Öneriler

Araştırma sonucunda öğrencilerin tasavvufu; huzur, anlam arayışı, ruhi doyum ve maneviyatla bağdaştırdığı ve tasavvufla ilgili olumlu bir algıya sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Bu konuda MEB'in program geliştirirken çeşitli bölümlerde tasavvuf ilminin öğretilerini üniversite öğrencilerine sunacak şekilde ders içerikleri hazırlaması önerilir. Ahlaklı insan yetiştirme bütün toplumlar için önemli bir amaçtır. Tasavvuf öğretilerine -bunu sağlayabilecek önemli bir olgu olarak- hem örgün hem de yaygın eğitimde yer verilmelidir.

Eğitim alanında özellikle sadece kurala dayalı bir öğretim yerine sevgi ve değer temelli eğitim öğretim için sufi eğitim ve öğretilerinden ve tasavvufun hoşgörü ve sevgi niteliğinden daha yoğun ve etkili bir şekilde yararlanılabilir. Son olarak, pandemi döneminde yapılan bu çalışma ile bireysel ve toplumsal kaygılar yaşayan üniversite öğrencilerine ulaşmak ve onların tasavvuf anlayışlarını keşfetmek mümkün olmuştur. Online Seslifoto (OSF) yöntemiyle tasavvufu ilk defa ele alan bu çalışmanın, bundan sonra yapılacak araştırmalar için uygulanabilirlik yönünden yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Sonuç

Üniversite öğrencilerinin tasavvuf anlayışı ve algılayışlarını ortaya çıkan ana temalar yoluyla anlamak ve bu konuda bölümler arasındaki farklılığı görmek için nitel metotlar kullanılarak bu çalışma tasarlanmıştır. Üniversite öğrencileriyle yapılan bu çalışma için OSF yöntemiyle hazırlanan online ankete toplam 409 yanıt gelmiştir. Tasavvufla ilgili olan bu mevcut çalışmada cevaplanması zorunlu, asıl ve ikinci önem sorusuna bilimsel çalışmalar için izin vermeyen ama çalışmayı merak ettiği için katılmak isteyen 69 kişinin yanıtları analiz edilen veriden çıkarılarak analize 340 kişinin verisiyle devam edilmiştir. Analiz sürecinde verisini eksik giren 23 anket daha çıkarılarak analize toplamda 317 (103 erkek 214 kadın) öğrencinin verisi dâhil edilmiştir. Anketlerin bölümlere göre dağılımı, ilahiyat/İslami ilimler bölümünden 84, sosyal bilimler olarak alınan bölümlerden 44, sağlık bölümlerinden 75, öğretmenlik bölümlerinden 60, bunların dışında kalan bölümlerden 54 anket şeklinde olmuştur. OSF yöntemiyle yapılan bu çalışmada katılımcılar yöntemi değişik ve ilgi çekici bulmuş ve tasavvufu bu şekilde ifade etmekten hoşnut olmuşlardır. Çalışma sonucunda öğrencilerin tasavvufla ilgili olumlu bir anlayış ve algılayışlarının olduğu, tasavvufu sağlıklı, anlamlı, derin anlamları olan olumlu kelime, kavram ve düşüncelerle ifade ettikleri görülmüştür. Öğrenciler tasavvufu dile getirirken daha çok olumlu duygu ifade eden kelimeler kullanmışlardır. Kendini ateist olarak tanımlayan veya dindar olmadığını ifade eden kimi öğrenciler de tasavvufa olumlu yaklaştığını ifade etmiş ve tasavvufun kendilerine huzuru çağırıldığını belirtmişlerdir.

Üniversite öğrencilerinin ifade ettikleri ana temalardan yola çıkarak öğrencilerin tasavvufla ilgili bilgi düzeylerinin orta-iyi seviyede olduğu söylenebilir. İlahiyat/İslami ilimler bölümü öğrencileri aldıkları eğitimin etkisiyle tasavvufu diğer bölümlerde okuyan öğrencilere göre daha anlamlı ve zengin bir şekilde ifade etmişlerdir.

Çalışma sonucunda, üniversite öğrencilerinin çevrelerinden ve gördüklerinden hareketle tasavvufu tanımladıkları, tasavvufu âlemden yola çıkararak Allah'a ulaşmanın yolu olarak gördükleri ve madde ile manayı birleştirme çaba ve arayışı içinde oldukları görülmüştür. Öğrenciler ifadelerinde tasavvufu; ilahi aşk, ilaha duyulan bağlılık ve sevgi temelinde ele almışlardır.

Çalışmadan elde edilen verilere göre öğrencilerin tasavvuf ile ilgili ifade ve vurgularında yaratıcıya olan hayranlık ve yaratıcıyı yüceltme ön plandadır. Sonuçlar, öğrencilerin tasavvufu anlam arayışı ve ruhi doyum için bir çözüm yolu olarak gördüklerini göstermektedir. Bununla birlikte anlam arayışının da etkisiyle gelişim ve dönüşüm çağındaki üniversite öğrencilerinin tasavvufu kendini sorgulama aracı olarak gördükleri ve tasavvufla sorumluluk hissetme arasında bağ kurdukları görülmektedir.

Çalışmanın sonuçlarından biri de yardım meslekleri ile ilgili olan bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin aldıkları eğitimin de etkisiyle tasavvufu daha fazla duygu içeren temalarla ifade etmiş olmalarıdır. Yardım meslekleri ile ilgili bölümlerde okuyan öğrencilerin diğer öğrencilere göre daha fazla duygu, düşünce ve bedensel hisleri ele alan teorik ve pratik ders süreçlerinden geçmeleri, onların doğal olarak tasavvufu daha çok duygu kelimeleriyle ifade etmelerini sağlamış olduğu düşünülmektedir.

Araştırma sonucunda ortaya çıkan dördüncü ve beşinci ana temalarda vurgunun “anlam arayışı”, “ruhi doyum”, “maneviyat”, “kendini sorgulama”, “nefis muhasebesi” ve “sorumluluk” kavramlarına yapıldığı görülmektedir. Bu ana temalar yardım meslekleri ile ilgili bölümlerin dışında kalan bölümlerde okuyan öğrenciler tarafından daha çok ifade edilmiştir. Yardım meslekleri ile ilgili bölümler dışında diğer bölümlerde okuyan öğrenciler, yapacakları meslek itibarıyla daha az manevi doyum içeren işler yapmaktadırlar. Bu durumun, bu bölümlerde okuyan öğrencilerin tasavvufu daha çok yukarıda yazılan kavramlarla dile getirmesine neden olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Abuzer, C. (2010). *Üniversite gençliğinin değişen din anlayışı*. İpek Yayın Dağıtım.
- Acar, M. C. (2018). *Bireysel psikolojik danışma sürecinde dinî boyut: Üniversite öğrencileri ile yapılan bir araştırma* (Tez No. 501954) [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Akkır, R. (2019). Üniversite öğrencilerinin tasavvuf, tarikat ve rabita olgusuna bakışı: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi örneği. *Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 5(2), 1273-1298. <https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=makale-detay&Alan=sosyal&Id=AW9zBpubyZgeuuwFU565>
- Aktaş, A. (2014). *Tarikatların toplumsal işlevi (Diyarbakır Kadiri Tarikatı örneği)* (Tez No. 364910). [Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Armiya'u, A. Y., Yildirim, M., Muhammad, A., Tanhan, A., & Young, J. S. (2022). Mental health facilitators and barriers during covid-19 in Nigeria. *Journal of Asian and African Studies*. <https://doi.org/10.1177/00219096221111354>
- Balaban, T. ve Yapıcı, M. (2013). Türkçe öğretmen adaylarının tasavvufa ilişkin metaforları. *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turcic*, 8(9), 745-755. https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=makale_tr_ozet&makale_id=16809

- Baynal, F. ve Yaman, E. (2015). Kadınların dini gruplara yönelme, katılma ve bağlanma nedenleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(30), 141-179. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ded/issue/29166/312331>
- Bayraktar, E. (2016). Farklı bir sufi tipolojisi: Operatör Dr. Münir Derman. *Akademiar Dergisi*, 1, 203-237. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/286459>
- Dari, T., Fox, C., Laux, J. M., & Speedlin Gonzalez, S. (2023). The Development and Validation of the Community-Based Participatory Research Knowledge Self-Assessment Scale (CBPR-KSAS): A Rasch Analysis. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 56(1), 64-79. <https://doi.org/10.1080/07481756.2022.2034478>
- Dari, T., Laux, J. M., Liu, Y., & Reynolds, J. (2019). Development of community-based participatory research competencies: A Delphi study identifying best practices in the collaborative process. *The Professional Counselor*, 9(1), 1-19. <https://doi.org/10.15241/td.9.1.1>
- Demir, R., Tanhan, A., Çiçek, İ., Yerlikaya, İ., Kurt, S. Ç., & Ünverdi, B. (2021). Yaşam kalitesinin yordayıcıları olarak psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu. *Yaşadıkça Eğitim*, 35 (1), 192-206. <https://doi.org/10.33308/26674874.2021351256>
- Demirkol A. ve Aslan S. (2021). Holland'ın tipolojisi, bağlanma ve beş faktör kişilik kuramı üzerine bir derleme çalışması. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(3), 1127-1150. <https://doi.org/10.47525/ulasbid.932449>
- Doyumğaç, İ., Tanhan, A., & Kıymaz, M. S. (2021). Understanding the most important facilitators and barriers for online education during covid-19 through online photovoice methodology. *International Journal of Higher Education*, 10(1), 166-190. <https://doi.org/10.5430/ijhe.v10n1p166>
- Efe, A. (2008). *Dini gruplaşma ve cemaatleşme olgusunun sosyolojik açıdan incelenmesi (Isparta örneği)*, Tuğra Matbaası.
- Eraydın, S. (2014). *Tasavvuf ve tarikatlar*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Erginli, Z. (2018). Oryantalizm ile mistisizm arasında Batı dünyasında tasavvufa bakış biçimleri üzerine. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(13), 1-35. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/406819>
- Foster-Fishman, P., Nowell, B., Deacon, Z. et al. (2005). Using methods that matter: The impact of reflection, dialogue, and voice. *Am J Community Psychol*, 36, 275-291. <https://doi.org/10.1007/s10464-005-8626-y>
- Fragar, R. (2014). *Kalp, nefis ve ruh*. (İ. Kapaklıkaya, Çev.). Gelenek Yayıncılık.
- Genc, E., Tanhan, A., & Kose, O. (2022). Exploring the facilitators and barriers to maintaining intimate relationships during covid-19 through online photovoice methodology. *Journal of Family Issues*. <http://dx.doi.org/10.1177/0192513X221113855>
- Gürsu, O. (1999). *Günümüzde tasavvuf yoluyla İslam'a yönelişin sosyo-psikolojik analizi* (Tez No. 74378). [Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- Hauber-Özer, M., Call-Cummings, M., Hassell-Goodman, S., & Chan, E. (2021). Counter-storytelling: Toward a critical race praxis for participatory action research. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 36(6), 1175-1190. <https://doi.org/10.1080/09518398.2021.1930252>
- Isgandarova, N. (2018). Muraqaba as a mindfulness-based therapy in islamic psychotherapy. *Journal of religion and health*, 58(4), 1146-1160. <http://dx.doi.org/10.1007/s10943-018-0695-y>
- Iştan, İ. (2014). *Sufi psikolojisi*. Divan Kitap.
- Kerimov, E. (2020). *Üniversite öğrencilerinde dini tutum ve yaşam doyumunun mutluluk üzerindeki rolü (Azerbaycan örneği)* (Tez No. 636147). [Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kılıç, M. E. (2020). *Tasavvuf giriş*. Sufi Kitap.
- Kızıl, I. (2022). Farklı bağlanma stillerine sahip bireylerin ilişki deneyimlerinin online yorumlayıcı fenomenolojik analiz (OYFA) ile İncelenmesi. [Investigation of relationship experiences of individuals with different attachment styles by Online Interpretative Phenomenological Analysis (OIPA)]. Master's thesis, Üsküdar University. Turkey higher education institution, Publication No. 752898 <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Koç, A. (2011). *Üniversite öğrencilerinde tanrı tasavvuru, benlik algısı ve öfke yaşantısı* (Tez No. 274152). [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Koç Koca, A. (2023). Understanding mathematics perception through drawing: An Online Interpretative Phenomenological Analysis (OIPA) study. *International Journal of Education and Literacy Studies*, 11(4). Manuscript in print.
- Kuzgun, Y. (2009). *Meslek rehberliği ve danışmanlığına giriş*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Küçük, H. (2004). Batı'da "sufizm" meselesine toplu bir bakış. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 13, 231-263. http://isamveri.org/pdfdrq/D02193/2004_V_13/2004_V_13_KUCUKH.pdf
- Küçük, H. (2015). *Ana hatlarıyla tasavvuf tarihine giriş*. Ensar Yayınları.
- Kütük Yılmaz, P. (2021). Gençlerle yürütülen photovoice projeleri: Katılımlı bir araştırma yöntemi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(33), 174-192. <https://doi.org/10.26466/opus.755521>
- Meydan, H. ve Aydın, S. (2020). Üniversite gençliğinin kurumsal ve öznel dindarlığa bakışı ve etkileyen faktörler üzerine nitel bir araştırma. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(2), 299-323. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/beuifd/issue/58227/726749>
- Monis, Ş. (1992). *Üniversite öğrencilerinde yaşam amacı ve dindarlık* (Tez No. 698662). [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- Otanga, H., Tanhan, A., Musili, P. M., Arslan, G., & Buluş, M. (2022). Exploring college students' biopsychosocial spiritual wellbeing and problems during COVID-19 through a contextual and comprehensive framework. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 20(1), 619-638. <https://doi.org/10.1007/s11469-021-00687-9>
- Özkan, N. & Tanhan, A. (2023). Kadınların Cinselliğe Bakışının Online Seslifoto (OSF) ile İncelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24 (2), 194-229. <https://doi.org/10.17494/ogusbd.1110733>
- Palibroda, B., Krieg, B., Murdock, L. & Havelock, J. (2009). A practical guide to photovoice: sharing pictures, telling stories and changing communities. http://www.pwhce.ca/photovoice/pdf/Photovoice_Manual.pdf
- Sarıkaya, M. S. (2001). Dinî zihniyetimizin oluşumunda dinî tarikat ve cemaatlerin olumsuz izdüşümleri. *Araştırmalar: İnsan Bilimleri Araştırmaları* 3(5-6), 1-16.
- Sezgin, K. (2016). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlık ve dindarlık düzeylerinin incelenmesi (Dicle Üniversitesi örneği)* (Tez No. 429855). [Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Smith, J. A. & Osborn, M. (2003). Interpretative phenomenological analysis. In J. A. Smith (Ed.). *Qualitative psychology: A practical guide to methods* (pp. 51–80).
- Smith, J. A. & Osborn, M. (2004). Interpretative phenomenological analysis. *Doing Social Psychology Research*, 229-254. <https://psycnet.apa.org/record/2004-12494-009>
- Smith, J. A. (2011). Evaluating the contribution of interpretative phenomenological analysis. *Health Psychology Review*, 5(1), 9-27. <https://psycnet.apa.org/record/2014-21400-002>
- Subasi, Y. (2023a). College belonging among university students during COVID-19: An Online Interpretative Phenomenological (OIPA) Perspective. *Journal of Happiness and Health*, 3(2), 109-126. <https://doi.org/10.47602/johah.v3i2.52>
- Subasi, Y. (2023b). Öğretmenlerin Covid-19 sonrası sürecini Online Seslifoto (OSF) yöntemiyle anlamak. *EKEV Akademi Dergisi*, Manuscript under review.
- Subasi, Y., Adalar, H., Tanhan, A., Arslan, G., & Allen, K., Boyle, C., Lissack, K., Collett, K., & Lauchlan, F. (2023). Investigating students' experience of online/distance education with photovoice during COVID-19. 44(3). <https://doi.org/10.1080/01587919.2023.2227140>
- Tanhan, A. (2019). Acceptance and commitment therapy with ecological systems theory: Addressing muslim mental health issues and wellbeing. *Journal of Positive Psychology and Wellbeing*, 3(2), 197-219. <https://doi.org/10.47602/jpsp.v3i2.172>
- Tanhan, A. (2020). COVID-19 sürecinde online seslifoto (OSF) yöntemiyle biyopsikososyal manevi ve ekonomik meseleleri ve genel iyi oluş düzeyini ele almak: OSF'nin Türkçeye uyarlanması, [utilizing online photovoice (OPV) methodology to address biopsychosocial spiritual economic issues and wellbeing during COVID-19: Adapting OPV to Turkish.]. *Turkish Studies*, 15(4), 1029-1086. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.44451>
- Tanhan, A., Arslan, G., Yavuz, K. F., Young, J. S., Çiçek, İ., Akkurt, M. N., Ulus, İ. Ç., Görünmek, E. T., Demir, R., Kürker, F., Çelik, C., Akça, M. Ş., Ünverdi, B., Ertürk, H., & Allen, K. (2021). A constructive understanding of mental health facilitators and barriers

- through online photovoice (OPV) during COVID-19. *ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 214-249. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.15257.13921>
- Tanhan, A., & Francisco, V. T. (2019). Muslims and mental health concerns: A social ecological model perspective. *Journal of Community Psychology*, 47(4), 964-978. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/jcop.22166>
- Tanhan, A., & Strack, R. W. (2020). Online photovoice to explore and advocate for muslim biopsychosocial spiritual wellbeing and issues: Ecological systems theory and ally development. *Current Psychology*, 39(6), 2010-2025. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-00692-6>
- Tanhan, A. & Young, J. S. (2021). Approaching mental health: Social ecological model and theory of planned behavior/theory of reasoned action. *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 6(14), 1967-2015. <http://dx.doi.org/10.35826/ijoecc.470>
- Tanhan, A. & Young, J. S. (2022). Muslims and mental health services: A concept map and a theoretical framework. *Journal of Religion and Health*, 61(1), 23-63. <https://doi.org/10.1007/s10943-021-01324-4>
- Tanhan, A., Uğur, E., Çiçek, İ., Nalbant, A. & Kalenderoglu, A. (2022). Counseling's effect on psychological flexibility: A quasi experimental study. *E-International Journal of Educational Research*, 13(2), 74-89. <https://doi.org/10.19160/e-ijer.1063518>
- Toprak, Y. H. (2021). *Üniversite öğrencilerinde Allah tasavvuru-Siirt Üniversitesi örneği* (Tez No. 704578). [Yüksek Lisans Tezi, Siirt Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Tümkeya, S., Kuşdemir Kayıran, B., Tanhan, A., & Arslan, Ü. (2021). Using online photovoice (OPV) to understand youths' perceptions of distance education during COVID-19. *International Journal of Education and Literacy Studies*, 9(4), 45-60. <http://dx.doi.org/10.7575/aiac.ijels.v.9n.4p.45>
- Ünsal Seydooğulları, S. (2023). University students' wellbeing and mental health during covid-19 an Online Photovoice (OPV) approach. *Journal of Happiness and Health*. Manuscript under review.
- Wang, C., Burris, M. A. & Ping, X. Y. (1996). Chinese village women as visual anthropologists: A participatory approach to reaching policymakers. *Social science & medicine*, 42(10), 1391-1400. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/8735895/>
- Wang C, Burris M. A. (1997). Photovoice: Concept, methodology, and use for participatory needs assessment. *Health Education & Behavior*, 24(3), 369-387. <https://doi.org/10.1177/109019819702400309>
- Yılmaz, Ö. (2015). *Geçmişten günümüze tasavvuf ve tarikatlar*. Akçağ Yayınları.
- Zavalsız, Y. S. (2014). Üniversite öğrencilerinin değer algısı (Karabük Üniversitesi örneği). *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(2), 1739-1762. https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=makale_tr_ozet&makale_id=17342

Katkı Oranı Beyanı

Bu makaleye 1. yazar %70, 2. yazar ise %30 oranında katkı sunmuşlardır.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal kuruluş ile ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Araştırma anketinin farklı il, üniversite ve bölümlerdeki öğrencilere ulaştırılması ve çalışmanın anlatılması aşamasında büyük emekleri bulunan TETKA grubunun üniversite öğrencisi olan değerli üyeleri Hicran TANHAN, Merve DEMİREL, Abdulcelil TURAN, Abdulsamet SATKAN, Emine KAPLAN, Rıdvan TANHAN, Suzan KİNO, Merve ŞİMŞEK, Ömer Faruk TANHAN, Suzan PEK, Serdar SAKİN, Ramazan DOĞAN ve Büşra TURAN'a teşekkürü bir borç biliriz.